

Međujezična usporedba ranog morfološkog razvoja

Matić, Suzana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:088067>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Međujezična usporedba ranog morfološkog razvoja

Suzana Matić

Zagreb, rujan 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Međujezična usporedba ranog morfološkog razvoja

Suzana Matić

prof. dr. sc. Marijan Palmović

Zagreb, rujan 2020.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Međujezična usporedba ranog morfološkog razvoja* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Suzana Matić

Mjesto i datum: Zagreb, 2. rujna 2020.

Zahvale

Želim zahvaliti svom mentoru prof. dr. sc. Marijanu Palmoviću na pomoći, savjetima i smjernicama tijekom izrade ovog diplomskog rada. Pored toga, zahvaljujem mu na pristupačnosti i razumijevanju kao profesoru i kao mentoru.

Zahvaljujem svojim prijateljima koji su bili uz mene i uljepšali mi ovo studentsko razdoblje.

Zahvaljujem svom dečku na svojoj podršci koju mi je pružio.

Najviše od svega, zahvaljujem svojoj obitelji, tati Nikici i majci Branki i svojoj braći, Josipu, Petru i Luki na bezuvjetnoj potpori koju su mi dali u životu. Hvala mojim roditeljima što su mi omogućili da budem tu gdje danas jesam. Hvala vam na svemu što radite za nas.

Međujezična usporedba ranog morfološkog razvoja

Suzana Matić

Prof. dr. sc. Marijan Palmović

Logopedija

Sažetak

Djeca, u pravilu, proizvode prvu riječ između 12. i 20. mjeseca života. Kada krenu sa složenijim izražavanjem značenja, početak će dodavati gramatičke morfeme. Taj proces može trajati nekoliko godina, ovisno o individualnim razlikama među djecom, kao i razlikama s obzirom na narav jezika. Jezična tipologija jedan je od razloga koji može utjecati na proces morfološkog usvajanja (Clark, 2001). Što je jezik morfološki bogatiji, pojedine će se kategorije ranije usvajati. Proces ovladavanja morfologijom neće biti jednak u hrvatskom, engleskom ili mađarskom jeziku (Botica, 2016). Jezici se prema morfološkim tipovima mogu razvrstati u izolativne, aglutinativne te flektivne jezike. U ovom će se radu obuhvatiti četiri jezika, turski iz skupine aglutinativnih jezika, hrvatski i njemački iz skupine flektivnih jezika te engleski jezik, kao analitički jezik. Opisat će se pojedinosti morfološkog razvoja te usporediti rani morfološki razvoj u izabranim jezicima, u okvirima teorije prirodne morfologije (Dressler i Karpf, 1995). Izabrani su jezici iz tipološki različitih kategorija kako bi se dobio uvid u morfološki razvoj ovisno o značajnosti koju različiti morfološki oblici nose u pojedinom jeziku. Cilj je ovog preglednog rada dati prikaz ranog morfološkog razvoja za hrvatski jezik i druge jezike, ovisno o informativnosti morfologije pojedinog jezika. Poznata je pretpostavka kako se u morfološki bogatijim jezicima pojedini oblici javljaju ranije u dječjem morfološkom razvoju, s obzirom da su značajniji. Postoje spoznaje kako je jezično usvajanje hrvatskog jezika različito od usvajanja engleskog jezika te da ono značenje koje morfologija nosi za hrvatski jezik, to sintaksa nosi u engleskom jeziku. Ovim preglednim radom prikazat će se objavljene spoznaje o morfološkom razvoju za različite jezike kod djece u ranoj dobi. U opisu će se obuhvatiti dječja dob od 18 mjeseci do 3. godine života. Na kraju, bit će izdvojeni okvirni miljokazi ranog morfološkog usvajanja za hrvatski jezik. Iako takvi miljokazi ne mogu biti generalizirani, mogu poslužiti logopedima i ostalim stručnjacima pružajući im uvid u okvirnu dob kada bi se pojedini morfološki oblik trebao javiti, uzimajući u obzir individualnost dječjeg razvoja.

Ključne riječi: morfologija, rano usvajanje, prirodna morfologija, usporedba jezika

Cross-linguistic comparison of early morphological development

Suzana Matic

Prof.dr.sc. Marijan Palmović

Speech-Language Pathology

Summary

Children usually produce their first word between 12. and 20. month of age. When they start expressing more complex meaning, they will start adding grammatical morphemes. That process can last a few years, depending on the individual characteristics among children, as well as the differences considering the nature of a specific language. Language typology is one of the reasons that can affect the morphological acquisition process (Clark, 2001). If a certain language possesses more morphological richness, certain categories will be acquired earlier. Mastering the process of morphology acquisition will not be equal in Croatian, English or Hungarian (Botica, 2016). Typologically, languages can be sorted into isolative, agglutinative and fleective languages. This paper will present four languages, Turkish as agglutinative language, Croatian and German as fleective languages and English, as analytical language. Characteristics of morphology acquisition and comparison of early morphology will be described for the four languages, in terms of Natural morphology (Dressler and Karpf, 1995). Languages were chosen from typologically different group with the aim of gaining insight in early morphology, depending on the significance of different morphological forms for each language. The aim of this paper is to present early morphology acquisition in Croatian and other languages, considering morphological richness in specific language. There is a known presumption that in morphologically richer languages, certain forms emerge earlier during the child's development. Another presumption is that language acquisition in Croatian differs from English. The importance that morphology carries in Croatian equals the importance of syntax in English. This paper will present known facts about morphological development in different languages in terms of early child acquisition. Age that will be considered ranges from 18 months to 3 years. Finally, certain milestones in Croatian early morphological acquisition will be given. Although those milestones can not be generalized, they can be a useful guide for speech-language pathologists and other experts, providing insight into approximate age when a certain morphological form emerges, bearing in mind individuality of each child.

Key words: morphology, early acquisition, Natural morphology, language comparison

Sadržaj

Uvod.....	1
Formalno i funkcionalno.....	2
Teorija prirodne morfologije.....	2
Fleksijska i tvorbeno morfologija	3
Rani morfološki razvoj	5
Razlike u jezicima.....	7
Rani morfološki razvoj u različitim jezicima.....	8
Hrvatski jezik	8
Turski jezik.....	16
Engleski jezik	20
Njemački jezik.....	24
Usporedba ranog morfološkog razvoja.....	27
Miljokazi ranog morfološkog razvoja u hrvatskom jeziku	30
Zaključak.....	31
Literatura.....	33

Uvod

Usvajanje jezika je spontano ovladavanje jezikom u prirodnim okolnostima, bez izravnog poučavanja te djeca jezik usvajaju nesvjesno na temelju urođenih sposobnosti koje se razvijaju potaknute okolinom s kojom se sporazumijevaju, ovisno o vlastitim obilježjima te obilježjima jezika i ostalih okolnosti (Jelaska, 2007). Zanimanje za jezik i jezični razvoj predmet su istraživanja dugi niz godina te sežu do antičkih vremena. Promatrali su se različiti aspekti jezičnog razvoja pa tako i morfološki razvoj. Morfologija se smatra konceptualnim središtem lingvistike jer proučava strukturu riječi, a riječi su poveznica između fonologije, sintakse i semantike (Spencer i Zwicky, 2001).

Ovaj rad ima za cilj dati opis ranog morfološkog razvoja u jezicima različite tipologije. Rano usvajanje jezika bit će opisano u okvirima teorije prirodne morfologije (Dressler i Karpf, 1995). U svrhu toga prvo će biti dan kratki prikaz glavnih odrednica prirodne morfologije te tri stadija u morfološkom usvajanju koja se izdvajaju unutar ove teorije. Budući da je za usporedbu potrebno poznavati neke od glavnih karakteristika morfologije te osobitosti prema kojima se jezici smatraju morfološki sličnim ili različitim, bit će dan opis fleksijske i tvorbene morfologije, kao i općenitih spoznaja o jezičnim razlikama ovisno o njihovoj tipologiji. Longitudinalni podatci, posebno podatci organizirani u jezični korpus omogućuju uspoređivanje jezika koji su tipološki slični i tipološki različiti (Kuvač i Palmović, 2007). U ovom radu prikazat će se dosadašnja istraživanja ranog morfološkog razvoja na temelju dostupnih jezičnih podataka iz sustava CHILDES. Jezici koji će biti opisani u usporedbi su hrvatski, turski, engleski i njemački jezik. Budući da su ovi jezici tipološki različiti izdvojit će se njihove glavne karakteristike te usporediti obilježja rane morfologije u okviru teorije prirodne morfologije, obuhvaćajući dob od 18 mjeseci do 3. godine života. U konačnici, ovaj pregledni rad dat će okvirne miljokaze ranog usvajanja morfologije za hrvatski jezik.

Formalno i funkcionalno

Usvajanje morfologije, neovisno o tipologiji jezika, ne događa se prema načelu „sve ili ništa“ te su tijekom godina različite teorije nastojale rastumačiti razna pitanja vezana za složenost, trajanje i uspješnost procesa usvajanja morfologije (Kuvač i Palmović, 2007). NewMeyer (2016) navodi kako je vjerojatno najveći retorički konflikt koji postoji među lingvistima onaj koji ih dijeli na neku vrstu formalnih lingvista i funkcionalnih lingvista. Chomsky (1965; prema Borucinsky i Coslovich Tominac, 2015) navodi kako formalističke teorije smatraju da se jezik treba opisati neovisno o njegovoj uporabi u komunikaciji te bi temeljni zadatak lingvista trebao biti opis modela jezične sposobnosti, a ne jezične izvedbe. Borucinsky i Coslovich Tominac (2015) navode kako se formalne teorije nazivaju i generativnima te su njihovi opisi jezika formalizirani, a jezik proučavaju odvojeno od značenja i uporabe, u čemu leži i njihov najveći nedostatak, a to je nemogućnost opisa osnovne funkcije jezika, odnosno komunikacije. Kao opreka formalnim pristupima stoje funkcionalni pristupi te oni komunikaciju, kao najvažniju funkciju jezika u društvu, stavljaju u središte, pri čemu značenje igra veliku ulogu (Borucinsky i Coslovich Tominac, 2015). U temeljima jezičnog razvoja zastupljena su oba načela te bi se jezik mogao opisati kao formalno-funkcionalistički proces (Kuvač i Palmović, 2007).

Teorija prirodne morfologije

Teorija prirodne morfologije pojavila se krajem 1970-ih godina na semiotičkim i kognitivnim temeljima funkcionalističke teorije te se razlikuje od formalističkih okvira, iako dijele mnoge ideje (Dressler i Kilani-Schoch, 2016). Prirodnost je, navode Dressler i Kilani-Schoch u svom radu iz 2016. godine, teoretski princip procjene lingvističkih činjenica i objašnjavanja morfoloških asimetrija ili preferencija, odnosno onoga što je više ili manje prirodno ili istaknuto u usporedbi morfološkog fenomena. Autori, u okvirima prirodne morfologije, morfološku domenu dijele na gramatičku (običnu) morfologiju te je objašnjavaju kao gramatičku sposobnost za morfološka pravila upravljanja značenjem i formom na pravilan i predvidljiv način. Druga morfološka domena je ekstragramatička morfologija. Kao temeljna ideja prirodne morfologije navodi se produktivnost, tvorbena, kao i fleksijska te se ona smatra temeljnim obilježjem gramatike. Dressler (2001) u okviru teorije prirodne morfologije ne pretpostavlja urođeni mehanizam morfološkog usvajanja, već zastupa konstruktivističko stajalište, odnosno procese samoorganizacije. U istom radu Dressler navodi kako su djeca u selektivnoj interakciji s okolinom i njihov odabir podataka iz okoline temelji se na trenutno dostupnim kriterijima. Selekcija i samoorganizacija su dva bitna konstruktivistička načela. Dressler opisuje da obilježje selekcije podrazumijeva to da djeca ne imitiraju jednostavno samo

uzorak odraslog govora kojeg čuju, već su oni selektivni u onome što uzimaju. Jedan od faktora koji utječe na selekciju je pojavnost te tako, u početku, samo oni oblici koji su česti imaju šansu biti izabrani. Samoorganizacija jezičnih elemenata ima veoma važnu ulogu u jezičnom usvajanju te Dressler navodi kako povećanje složenosti vodi do uspješnog grananja i odvajanja, što dovodi do porasta modularnosti i podjele poslova.

Dressler i Karpf (1995) morfološki razvoj dijele u tri glavna stadija, a to su: razdoblje premorfologije, protomorfologije te razdoblje prave (modularizirane) morfologije. Autori premorfološko razdoblje jezičnog usvajanja definiraju kao razdoblje u kojem se događaju morfološke operacije, ekstragramatičke te prethodnici kasnijih gramatičkih pravila. Prethodnici se sastoje od napamet naučenih oblika čiji se odabir temelji na postavkama prirodnosti i konstruktivizma (Dressler, 2001). U ovom razdoblju, navodi Dressler, sustav gramatičke morfologije se još nije odvojio od općeg kognitivnog sustava koji, između ostalog, upravlja riječima bilo kojeg oblika (uključujući morfološke oblike). Dressler (2001) razdoblje protomorfologije opisuje kao razdoblje u kojem se počinju razvijati sustav morfološke gramatike i njegovi podsustavi, no ne dosežu status modula i podmodula. To je razdoblje u kojem djeca otkrivaju morfologiju i počinju stvarati kreativne morfološke uzorke, neke uzorke stvaraju pomoću analogije što može dovesti do novih oblika (Dressler, 2001). U istom radu iz 2001. godine, Dressler opisuje napredak prema razdoblju prave morfologije. Povećanjem morfološke složenosti primitivni morfološki sustav se mora odvojiti, kako bi mogao služiti raznim funkcijama fleksije i tvorbe riječi, čime dolazi do porasta odvojenih podmodula fleksije i tvorbe riječi. Razdoblje prave morfologije, s obzirom na njegove karakteristike, naziva se i razdobljem modularizirane morfologije (Dressler, 2001). Važno je napomenuti kako se prijelaz iz jednog razdoblja u drugo ne promatra u vremenskoj odrednici, već na temelju morfoloških karakteristika koje su prisutne u djetetovom jeziku.

Fleksijska i tvorbeni morfologija

Spencer (2016) navodi kako se tradicionalno mogu prepoznati dva osnovna načina prema kojima se riječi mogu povezati putem morfologije te ih objašnjava pomoću engleske riječi *print*. Oblici riječi *print* i *printed* su povezani jer su flektivni oblici glagola *print* te se to naziva fleksijskom morfologijom. Nasuprot tomu, riječi *print* i *printable* su povezane budući da je *printable* pridjev stvoren od glagola *print* te se to naziva derivacijskom morfologijom, što se još zove i tvorbom riječi (Spencer, 2016). Tvorba riječi je promjena oblika riječi po kojoj dobivamo nove riječi i ujedno je dio gramatike koji proučava načine prema kojima nastaju nove

riječi na osnovi dosadašnjih riječi (Težak i Babić, 1992). Za hrvatski jezik Botica (2016) u svom radu navodi oblike riječi *mama*, *mame*, *mami* ili *volim*, *voliš*, *voli* kao primjere za fleksijsku morfologiju, dok za tvorbenu morfologiju, odnosno tvorbu riječi, kao primjer daje riječi *vlak*, *vlakić* ili *kuća*, *kućica*. U hrvatskom jeziku tvorbena morfologija igra značajnu ulogu te Kovačević, Palmović i Hržica (2009) navode primjer korijenske riječi *bol*, odnosno *pain* u engleskom jeziku te kako ista riječ služi kao baza za mnoge tvorbene riječi poput *bolnica* – *hospital*, *bolest* – *illness*, *boljeti* – *hurt*, *bolničarka* – *nurse*. Na ovom primjeru se može vidjeti kako engleski ekvivalenti riječi ne pokazuju nikakvu povezanost, a tvorbena transparentnost može veoma utjecati na proces usvajanja hrvatskog rječnika te morfološke strukture jezika (Kovačević i sur., 2009). Uobičajeni kriterij pripada li morfem tvorbenoj ili fleksijskoj morfologiji jest odgovor na pitanje mijenja li taj morfem značenje ili dio značenja riječi (tvorba) ili mijenja ulogu te riječi u rečenici (fleksija) (Department of Linguistics, 2016). Morfem je korijen ili afiks koji nosi značenje te su iskazi kombinacije morfema (Spencer, 2016). Jedan od razloga zašto je komplicirano razlikovati fleksijsku od tvorbene morfologije je postojanje određenog broja tipova leksičke povezanosti koji se nalaze u sredini između te dvije kategorije te Spencer (2016) navodi kako je u prototipnim primjerima jednostavno vidjeti razliku između fleksije i tvorbe, no to razlikovanje je narušeno kod središnjih kategorija koje pokazuju obilježja fleksije, kao i tvorbe. Može se reći da redosljed usvajanje morfologije, fleksijske ili tvorbene, ovisi o barem dva faktora, a to su: složenost značenja koje je izraženo te složenost oblika koji se koristi (Clark, 2001). Jedna od temeljnih uloga fleksijskog sustava je upućivanje na to koji elementi u iskazu stoje zajedno (Clark, 2001). Prema Clark (2001) može postojati slaganje u broju, licu i ponekad rodu između imenske fraze i glagola, kao i slaganje u broju i rodu između imenica i pridjeva koji ih mijenjaju, odnosno uvjetuju njihov oblik. Autorica navodi da slaganje postoji i između članova ili pokaznih zamjenica i imenica s kojima oni idu, a to je slaganje u rodu, broju i padežu, kao i slaganje između zamjenica (samostalnih, posvojnih ili relativnih) i njihovih prethodnika, također u rodu, broju i padežu. Oznake slaganja pomažu grupirati one elemente koji pripadaju zajedno u okviru semantičke ili gramatičke svrhe, stoga bi mjerilo usvajanja fleksije, uz stjecanje određenih paradigmi, trebalo više uključivati djetetovu uporabu slaganja elemenata u iskazu. Clark u istom radu opisuje kako je usvajanje fleksijske morfologije kod djece proučavano u različitim jezicima te djeca počinju usvajati fleksiju od njihove prve uporabe riječi, no mogu ih proizvoditi tek nakon nekoliko tjedana ili mjeseci. U istom radu autorica objašnjava da se konzistentna uporaba fleksije može promatrati u opreci uporabe u prikladnom kontekstu i uporabe drugih fleksija ili nekorištenja fleksije.

Rani morfološki razvoj

Dok djeca uče sve više novih riječi i pohranjuju ih u svom pamćenju te samostalno proizvode, oni analiziraju njihovu unutarnju morfološku strukturu (Clark, 2001). Clark (2001) opisuje da djeca identificiraju korijen i osnovu unutar složenih riječi, u spojevima riječi, kao i tvorbenim oblicima te simultano izoliraju tvorbene afikse koji su nadodani korijenima riječi. Autorica smatra da je takva analiza preduvjet tvorbi novih riječi, a djeca oblikuju nove riječi već od rane dobi od osamnaest mjeseci do dvije godine.

Dal i Namer (2016) opisuju primjenjivost ideje produktivnosti na tvorbu riječi, odnosno tvorbenu morfologiju te fleksijsku morfologiju, s većim naglaskom na tvorbu. Autorice navode kako je morfologija zapravo produktivnost, čime se može zapitati je li, sukladno tome, produktivnost morfologija. U njihovom radu objašnjava se zašto je produktivnost u središtu morfoloških teorija. Kao razlog za to, navodi se činjenica da se pri određivanju produktivnosti uzorka procjenjuje vjerojatnost njegove uporabe u formiranju novih riječi. Dakle, produktivnost se ne bavi trenutnim rječnikom, nego budućim rječnikom koji se temelji na promatranju postojećeg (Dal i Namer, 2016). Istraživanja o produktivnosti pružaju značajan poticaj istraživanjima o morfologiji, u okvirima metodologije i rezultata. Autorice smatraju kako je, s metodološke strane, razvoj istraživanja o produktivnosti pridonio pojavi empirijskih objašnjenja današnjih morfoloških analiza. Najjednostavnija i najizravnija procjena produktivnosti je poznati Wug test kojeg je osmislila Jean Berko Gleason kada je u istraživanju iz 1958. godine upoznala djecu sa širokim rasponom novih riječi, uključujući imenice, glagole i druge kategorije (Lignos i Yang, 2016). Princip Wug testa je sljedeći: *This is a wug. Here is another one. These are two _____*. Iako Wug test ima opsežnu primjenu u raznim istraživanjima, on ne pruža direktan uvid u morfologiju (Lignos i Yang, 2016), zato što djeca rade brojne greške u testu koje ne odražavaju nužno njihove nedostatke u morfologiji. Sve veću ulogu pridobivaju pristupi koji se temelje na podacima i korpusima. Novi pristupi i metode promijenili su način na koji se gleda uloga morfologije u gramatici. Dal i Namer (2016) navode da se te promjene događaju na dva načina. Prvo, povećala su se razmatranja kontekstualnih utjecaja na proces izgradnje riječi te uloga interakcije između konverzacijskih partnera. Drugo, dizajn morfoloških uzoraka iz promatranja većeg seta stvarnih podataka povećano utječe na rastuću svijest stručnjaka o umreženom pogledu formacije riječi. Autorice ističu kako istraživanja o produktivnosti imaju velik utjecaj ne samo na morfološki pogled, nego i na objašnjenja jezika u cijelosti.

Lignos i Yang (2016) u svom radu navode da je morfologija specifična za pojedini jezik te se usvaja na temeljima posebnih lingvističkih činjenica. Jedan od najzahtjevnijih izazova, s kojim se susreće dijete koje usvaja morfologiju, je oskudnost morfoloških kombinacija u ciljanom jeziku. Lignos i Yang u istom radu opisuju kako bi u idealnom slučaju dijete bilo izloženo potpunim paradigmama tijekom stjecanja morfologije u jeziku. U takvim uvjetima dijete bi bilo izloženo svakom obliku svake rječničke natuknice, odnosno leme. Međutim, takve situacije nisu prisutne u stvarnim uvjetima te se proces morfološkog usvajanja odvija bez nadzora i s oskudnim ulaznim podacima (Lignos i Yang, 2016).

Djeca obično proizvode prvu riječ između 12. i 20. mjeseca života te proizvode systemske morfološke modulacije tih riječi tijekom njihove prve godine govora (Clark, 2001). Kako djeca napreduju prema složenijim izrazima značenja, dodaju gramatičke morfeme u vidu prefiksa, sufiksa, prijedloga, klitika te stvaraju oblike za padeže, rod, broj, vrijeme, lice i ostalo (Botica, 2016). Clark (2001) navodi kako djeca na imenicama počinju dodavati morfeme kako bi obilježili razlike poput roda, broja i padeža, dok na glagolima dodaju obilježja za vid, vrijeme, rod, broj i lice. U svom radu Clark (2001) objašnjava da ovladavanje ovim vještinama može trajati godinama unutar pojedinog jezika te navodi tri razloga za to: pojedine razlike u značenju se pokazuju konceptualno složenijim od ostalih, neke paradigme su manje pravilne od drugih pa stoga zahtijevaju dulje vrijeme usvajanja te konačno, jezična tipologija može utjecati na proces morfološkog usvajanja (primjerice, sufiksi se u pretežno sufikslnim jezicima usvajaju lakše i ranije nego prefiksi).

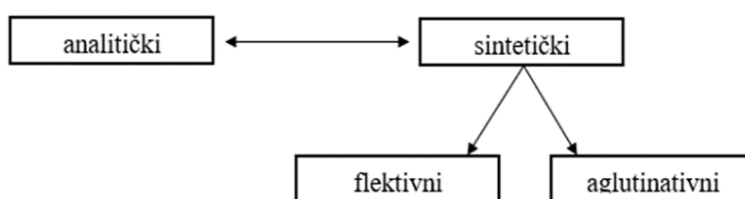
Clark u istom radu iz 2001. godine navodi procese koji prethode usvajanju imenske i glagolske morfologije te objašnjava da djeca prvo moraju analizirati strukturu riječi koju čuju iz ulaznog jezika, identificirati korijen i nastavke, pridodati im pripadajuća značenja, a zatim koristiti te iste korijene i nastavke u novim kombinacijama. Autorica navodi kako je ovaj proces analiziranja oblika i pridavanja značenja preduvjet za usvajanje fleksijske morfologije, kao i tvorbe riječi. Clark (2001) iznosi navode da djeca počinju koristiti neke procese tvorbe riječi u otprilike isto vrijeme kao i prve fleksije. Određenije, proizvode nove spojeve nastale od jednostavnih korijenskih kombinacija. Tijekom druge godine njihova govora, dok se uspostavljaju neke fleksijske paradigme, počinju proizvoditi nekoliko tvorbenih nastavaka u novim oblicima riječi. U kontekstu usvajanja padeža, autorica navodi da u jezicima s padežnim označavanjem, djeca uobičajeno počinju s jednim oblikom svake imenice, većinom nominativom ili akuzativom. Prema Clark (2001) oprečni padeži na istoj imenici u nekim jezicima se javljaju veoma rano (oko 12. ili 14. mjeseca), a u drugim jezicima par mjeseci

kasnije. Jednom od odrednica ovog usvajanja pokazala se osobitost padežnog sustava te Clark u istom radu navodi da tamo gdje jedan nastavak služi svim oblicima imenice, djeca ranije ovladavaju oprečnim padežima nego u slučaju kada oblici svakog padežnog završetka ovise o rodu i broju imenice. Prva opreka koja se stječe uglavnom je opreka između nominativa i akuzativa, u kontekstu pridruženosti subjektu i direktnom objektu (Clark, 2001).

Može se reći kako razni faktori utječu na usvajanje morfologije u ranoj dobi, a na taj proces morfološkog ovladavanja svakako će utjecati individualne razlike među djecom, kao i osobitost jezika pa zato možemo uočiti razlike u jezicima s obzirom na njihovu tipologiju.

Razlike u jezicima

Clark (2001) objašnjava da usvajanje morfologije u fleksiji i tvorbi riječi donosi razna pitanja o morfologiji, kao i procesu usvajanja. Autorica navodi da se jezici razlikuju u opsegu u kojem se oslanjaju na fleksijsku morfologiju kako bi se obilježile gramatičke razlike i gramatičke poveznice. U istom radu Clark prihvaća uobičajenu tipološku klasifikaciju jezika u četiri morfološka tipa. Prema toj klasifikaciji jezici se dijele na analitičke (za koje se može reći da nemaju fleksijsku morfologiju, poput kineskog), sintetičke (koji imaju relativno široko oslanjanje na fleksiju, neki su za gramatičke odnose i slaganje, a veći dio za označavanje više razlika istovremeno, poput španjolskog jezika) i aglutinativne (jezici koji imaju visok udio pravilnih i sistemskih fleksija, od kojih svaki označava zasebnu razliku, poput turskog jezika).

Slika 1. Podjela jezika prema morfološkim tipovima

Budući da se jezici tipološki razlikuju, može se postaviti pitanje u kojoj mjeri te razlike u tipologiji utječu na proces usvajanja, odnosno pomažu li ili ometaju specifičnosti jezika proces usvajanja ove ili one gramatičke funkcije. Proizvodnja prvih fleksija ovisi o raznim faktorima, a neki od njih uključuju složenost i tipologiju jezika. U visoko flektivnim jezicima djeca mogu početi proizvoditi prve oprečne fleksije dva ili tri mjeseca od početka govora, primjerice u

mađarskom, turskom, poljskom ili ruskom jeziku (Clark, 2001). Botica (2016) pretpostavlja da djeca najprije uče pojedinačne primjere, nakon čega primjenjuju pravila te da bi se morfološki i fonološki jednostavnija paradigma trebala usvajati brže. Moguće je da je redoslijed usvajanja morfema u različitim jezicima jednak, no različita je brzina kojom djeca usvajaju morfologiju (Jelaska, 2005; prema Botica, 2016). Redoslijed morfema u morfološki bogatijim jezicima poput hrvatskog je složeniji budući da su morfološke paradigme raznolikije te jedan morphem može imati više različitih uloga, poput morfema *-i* u riječi *kući* koji označava dativ, jedninu te ženski rod (Botica, 2016). Smatra se kako je kod jezika koji su izrazito flektivni, djeci potrebno nekoliko mjeseci da počnu na osnovi riječi stvarati različite oblike te Botica navodi primjer da djeca kod tvorbe množine prvo polaze od osnovnog pravila i na osnovnu dodaju *-i* za nominativ množine, a zatim postupno usvajaju dodatna pravila. Botica (2016) navodi pretpostavku kako se imenice obično usvajaju prije i u većoj mjeri nego glagoli, no to ne vrijedi za sve jezike.

Rani morfološki razvoj u različitim jezicima

Hrvatski jezik

Hrvatski jezik pripada skupini indoeuropskih jezika te se nalazi u podskupini slavenskih jezika, odnosno užoj skupini južnoslavenskih jezika (Težak i Babić, 1992). Hrvatski je flektivno – fuzijski jezik čija je morfologija karakterizirana bogatom fleksijom, odnosno jedan morphem može označavati različita gramatička obilježja (Mihajlović, 2014). Katičić (2003) u svom radu daje navode sukladne drugim autorima te smatra da je hrvatski, kao tipični slavenski jezik, fuzijsko – flektivni jezik koji je morfološki veoma bogat. Glagolski fleksijski sustav sastoji se od mnogih posebnih morfoloških razreda (Katičić, 2003). U hrvatskom jeziku gramatički morfemi obično predstavljaju tri gramatičke kategorije: rod, broj i padež za imenice i pridjeve te vrijeme, lice i broj za glagole (Kovačević i sur., 2009). Postoje tri roda (muški, ženski i srednji), dva broja (jednina i množina) te sedam padeža (nominativ, akuzativ, genitiv, dativ, lokativ, instrumental i vokativ). Imenice se dekliniraju prema različitim deklinacijskim skupinama. Kovačević i sur. (2009) navode da svaka kategorija roda ima svoju prototipnu deklinaciju. Prema tom navodu, prototipna deklinacija imenica ženskog roda koje završavaju s *-a* se zove *e – deklinacija*, a nazivlja deklinacija proizlaze iz njihovog završetka u genitivu jednine. Autori navode kako se prototipna deklinacija muškog roda naziva *a – deklinacija* te razlikuje imenice za živo, kojima je nastavak *-a* u akuzativu jednine jednak genitivu, od imenica za neživo, kojima je akuzativ jednine jednak nominativu jednine. Imenice srednjeg roda se dekliniraju na jednak način kao imenice za neživo muškog roda. Uzorci deklinacija

nisu jednaki za sve imenice te iako većina najčešćih imenica pripada prototipnim deklinacijama, postoje iznimke. Kao neke primjere za ovakve slučajeve Kovačević i sur. (2009) navode primjere kako se imenice muškog roda, koje završavaju samoglasnikom, ne dekliniraju uvijek prema prototipnom uzorku, a mala skupina imenica ženskog roda koje završavaju konsonantom pripada posebnoj skupini i – deklinacije. U slavenskim jezicima, a time i u hrvatskom, glagoli se raspoređuju po infinitivnoj ili prezentskoj osnovi te podjela prema infinitivnoj osnovi slijedi model koji glagole dijeli na šest konjugacija, odnosno vrsta (Botica, 2013). Takva podjela se zadržala i danas. Glagoli su podijeljeni u šest konjugacijskih razreda poštujući različite paradigmatске uzorke (Kovačević i sur., 2009). Katičić (2003) navodi da je hrvatski pro-drop jezik, a kod takvih je jezika moguće izostavljanje zamjenica u službi subjekta. Vezano uz glagole, Katičić u istom radu govori o konačnom obliku glagola koji se slaže sa subjektom u odnosu na lice i broj te kako su glagolski pridjevi u hrvatskom jeziku označeni u odnosu na rod i broj. Gramatička kategorija glagolskog vida najčešće se izražava tvorbeno, obično pomoću sufiksa i prefiksa (Katičić, 2003). Tvorbena morfologija igra značajnu ulogu u rječniku i gramatici hrvatskog jezika povećavajući transparentnost natuknica te njihovih formalnih i semantičkih veza (Kovačević i sur., 2009).

Clark (2001) u svom radu objašnjava kako je ovladavanje morfološkim paradigmama različito za pojedine jezike te konceptualna složenost, pravilnost paradigme te jezična tipologija mogu utjecati na razlike u procesu usvajanja morfologije. Botica (2016) navodi kako se u morfološki bogatijim jezicima neke kategorije ranije usvajaju te da u hrvatskom jeziku, kao jeziku sa složenom morfologijom, proces morfološkog usvajanja traje nešto dulje. Prilikom usvajanja glagolske i imenske morfologije, djeca najprije moraju analizirati strukturu riječi koje su čuli u unosu, prepoznati što je osnova, što afiks, pridružiti im odgovarajuće značenje te ih tada početi upotrebljavati u novim kombinacijama (Botica, 2016). Proces raščlanjivanja oblika i pridruživanja značenja je preduvjet usvajanju fleksijske i tvorbene morfologije. Botica (2016) objašnjava da djeca tijekom učenja različitih oblika riječi, odnosno sklonidbe i sprežanja, uče koja riječ pripada kojoj paradigmi (primjerice hoće li množina imenice *konj* biti *konji* ili *konjevi*) te postoji pretpostavka za hrvatski jezik da djeca naprije uče pojedinačne primjere, a potom primjenjuju pravila, dok se smatra da se imenice usvajaju prije i u većoj mjeri.

Rani razvoj imenske morfologije u hrvatskom jeziku istraživali su Kovačević i sur. (2009) te u okvirima fleksijske morfologije opisuju razvoj roda, broja i padeža u ranom hrvatskom dječjem jeziku. Koristeći Hrvatski korpus dječjeg jezika (HKDJ, Kovačević, 2002) analizirali su govor djevojčice Antonije u dobi od 1;3 do 2;8 te su neke podatke uspoređivali s govorom Marine i

Vjerana, drugo dvoje djece čiji su zapisi dostupni u korpusu. Podatke djece su uspoređivali s ulaznim jezikom. Analizu su temeljili na porastu imenskog vokabulara te morfološkog razvoja. Budući da je fleksija imenica u hrvatskom jeziku uvelike zasnovana na rodu, autori su promatrali raspodjelu tri roda u Antonijinom govoru te su vidjeli kako raspodjela ranih imenica ženskog, muškog i srednjeg roda u njenom govoru veoma dobro oslikava raspodjelu imenica u govoru usmjerenom djetetu. Primjećeno je postojanje većeg broja imenica ženskog roda nego imenica muškog roda, u odnosu 58% prema 36%. Autori navode kontekst razgovora kao jedan od mogućih razloga za ovu pojavu, a drugo moguće objašnjenje može ležati u transparentnosti paradigme imenice ženskog roda, koja je mogla utjecati na spremnost za stjecanje takvih imenica. Zabilježen je relativno nizak broj imenica srednjeg roda tijekom cijelog razdoblja ulaznog jezika i dječjeg jezika te to odgovara njihovoj niskoj učestalosti u jeziku općenito (Kovačević i sur., 2009). Kovačević i sur. (2009) navode kako se opozicije, mini-paradigme i paradigme mogu smatrati pouzdanim indikatorom za stjecanje imenske fleksije te mogu služiti kao dokaz za produktivnu uporabu morfoloških oznaka te time dati okosnicu za uzorak razvoja. Autori u svom radu navode kako se prve opozicije padežnih oblika javljaju u ranoj dobi od 1;6 što pokazuje kako se prve gramatičke oznake koriste već u razdoblju od jedne riječi. Opisuju kako prve opozicije flektivnih oblika razlikuju nominativ i akuzativ te se mogu naći u imenicama ženskog roda koje pripadaju e – deklinaciji (primjerice, lopt-a kao nominativ jednine i lopt-u kao akuzativ jednine). Imenice muškog roda koje su se pojavljivale u govoru završavale su konsonantom te se u tom slučaju javljalo stapanje između nominativa i akuzativa, stoga je teško odijeliti funkciju od konteksta dok je dijete u fazi dvočlanih iskaza. U ovom ranom razdoblju djetetova života teško je odijeliti nominativ od akuzativa te su djetetu jednostavnije za primjetiti padežne oznake za imenice ženskog roda, budući da su njihove paradigme transparentnije s niskim stupnjem stapanja (Kovačević i sur., 2009). Autori su primjetili kako se prije Antonijine druge godine moglo naći nekoliko imenica, većinom ženskog roda, u tročlanim ili četveročlanim mini-paradigmama koje su se sastojale od nominativa, genitiva, akuzativa, instrumentala i nominativa, dativa, akuzativa i instrumentala. Kovačević i sur. (2009) pojavnost ranih opozicija pripisuju tipološkim osobinama hrvatskog jezika, odnosno morfološkom bogatstvu te napominju kako njihova prisutnost u ranom dječjem jeziku ne upućuje na potpunu ovladanost padežnom morfologijom, već pokazuje proces postupne izgradnje gramatičkog sustava jezika koji se stječe. U prilog tome govore njihovi navodi kako se u kasnijoj produkciji u dobi 2;5, kada je dijete pretežno u fazi tročlanih iskaza, može vidjeti drukčija raspodjela imenica, što je djelomično uzrokovano proizvodnjom prvih sintaktičkih struktura. Navodi se kako postotak uporabe vokativa opada, postotak nominativa

se smanjuje na 47%, a bio je na 64% u dobi 1;7, dok se postotak akuzativa povećava na 30% sa 14% u istoj dobi 1;7. Postotak genitiva raste jer se pretpostavlja da je prisvojio ulogu izražavanja posvojnog odnosa, pored toga što je određen nekim glagolima. Budući da se padeži ne pojavljuju svi u isto vrijeme, Kovačević i sur. (2009) su promatrali redosljed njihova pojavljivanja u Antonijim zapisama, kao i Marininim i Vjeranovim. Navode kako su nominativ i vokativ prvi padežni oblici koji se pojavljuju te u jednočlanim iskazima nijedan od njih ne izražava sintaktičku povezanost. Redosljed pojavljivanja padeža uglavnom je isti za svo troje djece što navodi autore na pretpostavke kako postoji preferirani redosljed usvajanja padeža koji je određen tipološkim karakteristikama određenog jezika. U radu se navodi kako množina u hrvatskom jeziku zahtijeva dulje vrijeme usvajanja, no ipak se pojavljuje relativno rano, ali je ograničena na prototipno uparene predmete kao što su ruke, rukavice, cipele ili noge. Još jedan važan izvor dokaza morfološkog usvajanja su greške u dječjem govoru, no autori navode kako podaci iz korpusa za hrvatski jezik nisu veoma informativni u tom pogledu, budući da se pojavilo veoma malo fleksijskih pogreški kod djeteta koje je promatrano u radu. Kovačević i sur. (2009) dolaze do zaključaka kako morfološka složenost jezika nije prepreka razvoju, već služi kao okidač za rani razvoj fleksije. Isto tako, autori navode, ne postoji neka kritična točka između inicijalno samo leksičkog usvajanja i kasnijeg morfološkog razvoja, već je prisutan stupnjeviti porast morfološke strukture koji se događa akumuliranjem stavki gramatičkih oblika.

Bossong (1991) navodi kako su mnogobrojni jezici kod kojih se može opisati fenomen različitog označavanja objekta, odnosno termina poznatijeg kao differential object marking (DOM), a u te jezike spada i hrvatski jezik. Hržica i sur. (2015) za hrvatski jezik navode da su kod imenica muškog roda koje označavaju živo i neživo uobičajeni različiti fleksijski nastavci u akuzativu. Različito označavanje objekta određeno je živošću, potpunim i djelomičnim odnosima te opsegom negacije, a izbor između genitiva i akuzativa kod izravnog objekta ovisi o brojnim semantičkim, sintaktičkim i pragmatičkim faktorima (Hržica i sur., 2015). Prema Hržici i sur. (2015) obilježje živosti je najznačajniji faktor za različito označavanje objekta te su živi izravni objekti muškog roda označeni, dok neživi izravni objekti muškog roda ostaju neoznačeni, a autori napominju da je DOM u hrvatskom jeziku ograničen na imenice jednine muškog roda. U istom radu iz 2015. godine, Hržica i sur. promatraju usvajanje različitog označavanja objekta na temelju longitudinalnih podataka Antonije, Marine i Vjerana. Autori navode da su u hrvatskom jeziku izravni objekti izraženi akuzativom, a većina imenica muškog roda označava izravni objekt ovisno o živosti pa će prema tome imenice koje su žive biti u

akuzativu i taj je oblik homofon s genitivom, a ako su imenice nežive akuzativ neće biti označen (nulti nastavak) i oblik će biti homofon s nominativom. Hržica i sur. (2015) prikazali su nastavke za akuzativ u tri imenske deklinacije ovisno o obilježju živosti, a taj prikaz predočen je slikom 2.

Deklinacija	Muški rod	Ženski rod	Srednji rod
Živo	-a	-u	-o/-e
Neživo	-0		

Slika 2. Akuzativ u tri imenske deklinacije (Hržica i sur., 2015)

Autori su analizirali hrvatski korpus dječjeg jezika te su izdvojili sve iskaze koji su sadržavali imenice muškog roda u jednini i akuzativu te su izabrali one imenice u kojima je direktnom objektu bio dodijeljen akuzativ. Analizom podataka Hržica i sur. (2015) otkrivaju kako se različito označavanje objekta pojavljuje rano, kod Antonije se u dobi 1;10 pojavljuju prve imenice muškog roda označene za akuzativ, kod Marine u dobi 1;6, a kod Vjerana u dobi 1;7. Od svih analiziranih iskaza pogrešna uporaba različitog objektnog označavanja zabilježena je u 11.5% dječjih iskaza te 3.2% u iskazima ulaznog jezika odraslih. Te greške odnosile su se na poopćavanje *-a* nastavka, odnosno neživi oblici su se označavali kao živi. Ono što autori navode kao zanimljivost je to da djeca nisu pogrešno označavala živi objekte kao da su neživi, nisu nultim nastavkom označavali žive imenice. Do dobi 3;0 broj greški se značajno smanjuje (Hržica i sur., 2015).

Rani razvoj glagolske morfologije promatrala je Katičić u svom radu iz 2003. godine. Katičić je opisala proizvodnju glagolu na temelju dostupnih podataka djevojčice Antonije, iste djevojčice koju su promatrali Kovačević i sur. (2009) u okvirima imenske morfologije. Analiza je uključivala zapise koji su se kretali od dobi 1;6.15, kada je dijete proizvodilo prve jasno prepoznatljive glagolske riječi, do dobi 2;0, kada su se mogla jasno prepoznati oblikovanja mini-paradigmi (Katičić, 2003). Autorica opisuje kako se na temelju Antonijine proizvodnje glagola u dobi 1;6 do 1;7 može pretpostaviti da se nalazi u premorfološkoj fazi, lišena bilo kakve određene morfološke aktivnosti. Kao primjer za ove navode Katičić izdvaja uporabu oblika *hoće* umjesto *hoću*, u situaciji gdje djevojčica traži ključeve te oblika *čita* umjesto *čitaj*, u situaciji kada djevojčica želi da joj majka čita slikovnicu. Sufiksi koji označavaju lice i broj su često izostavljeni te su zamijenjeni oblikom glagola u trećem licu jednine, stoga djevojčica proizvodi oblik glagola *hoće*, umjesto oblika glagola *hoću* koji je u prvom licu jednine. U ovoj

fazi su infinitivi i glagolski pridjevi veoma rijetki te ukoliko se koriste, strogo su vezani uz kontekst. Prvih 50 glagolskih lema koje su transkribirane iz njenog govora pojavljuju se u dobi između 1;6.15 i 1;10. Katičić napominje kako postoji razdolje od dva mjeseca kada se govor nije snimao (u dobi 1;7.29 do 1;9.15). Proizvodnja glagola u odnosu na sveukupno analizirane iskaze može se prikazati u obliku pojavnosti glagola kao lema (natuknica), različnica i pojavnica (više u Katičić, 2003). Iz takvih prikaza, Katičić zaključuje da se proizvodnja glagola značajno povećava u dobi 1;9.15. Iskazi s glagolima i glagoli kao pojavnice predstavljaju više od 50% analiziranih iskaza. Natuknice i različnice rastu u dobi 1;9.15 samo u apsolutnim brojevima te kada se povežu natuknice i različnice s analiziranim iskazima, ne pojavljuje se značajan porast. Katičić moguće objašnjenje za takvu raspodjelu nalazi u činjenici da je djevojčica imala širok raspon proizvodnje gramatičkih glagola (poput pomoćnih glagola) te povremeno izostavljanje leksičkih glagola u analitičkim konstrukcijama. Odvajajući gramatičke glagole od leksičkih, autorica zapaža da je porast u frekvenciji pojavnosti uglavnom vezan uz gramatičke glagole te se može zabilježiti i porast leksičkih glagolskih pojavnica, no on nije toliko značajan. Vremenom, djevojčica proizvodi sve više novih glagolskih kategorija te uz uporabu trećeg lica, počinje koristiti i ostala lica, posebno prvo lice jednine. Dressler, Dziubalska-Kołodziejczyk i Katičić (1996) u okvirima teorije prirodne morfologije postavljaju klasifikaciju glagolskih paradigmi na temelju fleksijske produktivnosti, a tu klasifikaciju koristi Katičić (2003) u svojoj analizi. Neke od glavnih odrednica ovakve klasifikacije su sljedeće: fleksijska paradigma sadrži sve fleksijske oblike jedne riječi ili jedne baze (riječi ili korijena riječi, ovisno o fleksiji) unutar istog fleksijskog sustava, setovi sličnih paradigmi formiraju razrede (u generičnom smislu) koji se promatraju hijerarhijski te su prvi makrorazredi, zatim razredi, podrazredi i mikrorazredi (v. Dressler, Dziubalska-Kołodziejczyk i Katičić, 1996). Katičić (2003) za hrvatski jezik navodi četiri makrorazreda s produktivnim mikrorazredima i jednim recesivnim razredom s korijenskom fleksijom i mnogim nepravilnostima. Katičić u istom radu daje prikaz fleksijskih razreda koji se pojavljuju u Antonijinoj proizvodnji (slika 3). Razredi su označeni brojevima te prvi broj označava pripadajući makrorazred, drugi broj označava razred, a velikim slovom su označeni podrazredi, dok su mikrorazredi označeni malim slovom. Brojevi u kosim zagradama predstavljaju natuknice/različnice/pojavnice, a brojevi u oblim zagradama označavaju pojavnicu čiji oblik nije bio prisutan u ulaznom jeziku.

Class	Example	1;6	1;7	1;9	1;10	1;11	2;0
4/a	<i>gledati, -am</i>	1/1/6	11/13/28	13/17/ 31	15/20/30	13/18/ 27	10/18/ 47
3/1/a	<i>nositi, -im</i>	1/1/1	5/7/9	4/4/4	10/11/ 13 (1*)	5/5/5	4/5/ 7 (1*)
3/2/a	<i>vidjeti, -im</i>		2/2/2		2/2/3	1/1/1	1/1/1
3/3/a	<i>držati, -im</i>			1/1/5			1/1/1
1/2/a	<i>piti, pijem</i>		1/1/1	1/1/1			
2/1/A/a	<i>skinuti, -nem</i>				2/2/2 (1*)		2/2/ 3 (1*)
2/2/a	<i>pisati, -šem</i>	1/1/ 1(1*)	1/1/1	1/1/1	1/2/2		2/2/2
2/2/b	<i>kašljati, -em</i>					2/3/ 4 (3*) ²²	
2/2/c	<i>prati, perem</i>					2/3/ 6 (1*)	2/2/2
Sup- plet.	<i>biti, (je)sam</i>	1/1/6	4/6/29	4/8/53	5/12/71	5/12/29	5/17/43
Isolated	<i>htjeti, hoću</i>	2/2/4	2/2/3	4/7/ 36 (3*)	4/8/34 (11*)	3/6/8	4/5/7
Root – cl.	<i>pasti, padnem</i>		1/1/1		1/1/1		2/3/3
Total		6/6/ 18	27/33/ 74	28/39/ 131	40/58/ 156	31/48/ 80	33/56/ 116

Slika 3. Fleksijski razredi prisutni u Antonijinim glagolima (Katičić, 2003)

Katičić navodi da kod Antonije dominiraju dva tipa razreda: to su supletivne i izolirane paradigme s jedne strane, a s druge strane dva najhomogenija i najtransparentnija razreda, mikrorazredi 4/a i 3/1/a. Leksički glagoli označavaju se pripadajućim nastavcima (primjerice, *zeza-m, zna-m, ima-š*) te autorica navodi kako se pojavljuju prve analogijske pogreške. Primjer za to je oblik glagola *hoćem*, koji u prvom licu jednine ima nepravilan sufiks *hoću*. Produktivno se koriste svi analitički oblici infinitiva i glagolskog pridjeva te Katičić navodi primjere iz zapisa poput *ja ću bombicu popapati, bude jodija [: rodila] # mama i ja <san dobija> [: sam dobila] c(v)ijeće*. Označavanje roda u glagolskim pridjevima je u većini slučajeva u ženskom rodu, gdje se uzima pretpostavka da je to zbog toga što djevojčica govori o sebi, no u jednoj situaciji kada se obraćala ocu, koristila je muški rod za glagolski pridjev. Autorica navodi da su oblici u množini i dalje rijetki te se pojavljuju s istim natuknicama kao u ranijem razdoblju te u okvirima kontekstualno vezanih situacija (primjerice *idemo p(j)evati!*). Katičić sumira kako u ovom razdoblju djevojčica pokazuje nove glagolske kategorije i pogrešno regulirane glagolske oblike te na temelju tih opažanja u dobi od 1;9.15 smješta ju u protomorfološku fazu.

Katičić (2003) analizira pojavnost paradigmi, budući da smatra kako se pojavnost paradigmi uzima kao indikator za činjenicu da je dijete identificiralo morfologiju. Kilani-Schoch i Dressler (2000; prema Katičić, 2003) navode pet kriterija za uspostavljanje početka paradigme, primjerice spontana produkcija (nije imitativna i nije formulaična), artikulacijska preciznost, uporaba u oprečnim kontekstima i ponovna pojava te se slučajevi koji ispunjavaju ove kriterije zovu mini-paradigme, budući da su već „istinske“, no nisu potpune paradigme. Autorica navodi kako se kod Antonije, već u premorfološkoj fazi, javljaju prve opozicije s tri oblika iste natuknice. U dobi 1;7 proizvodi oblike *baci*, *bacim*, *bacimo* od glagola *baciti*, no Katičić napominje kako je upitna oprečna kontekstualna prikladnost korištenih oblika, budući da ih je dijete proizvelo u veoma kratkom vremenskom rasponu dok se razigrano igralo s loptom, uz to proizvodeći korijen riječi *bac*. Osim ovog slučaja, u ovom ranom razdoblju nije bilo pojave morfoloških opozicija drugih natuknica. U razdoblju 1;9.15 i 1;10, kada se može smatrati da je dijete već u protomorfološkoj fazi, javljaju se različite istinske mini-paradigme te dvočlane mini-paradigme. Primjerice, koristi glagol *biti* u oblicima *sam*, *si*, *je*, oblike *idem*, *ideš*, *ide* za glagol *ići* ili *(h)oću*, *(h)oćeš* za glagol *htjeti*. Kategorije u kojima se pojavljuju prve mini-paradigme su pretežno u obliku indikativa jednine, a gledajući dvočlane paradigme može se vidjeti da je većina oblika u prvom ili trećem licu jednine (v. Katičić, 2003).

Palmović (2007) u svom radu opisuje usvajanje umanjenica, budući da su umanjenice veoma česte u hrvatskom dječjem jeziku te zahtijevaju neka pravila tvorbene morfologije. Palmović navodi kako je oblikovanje umanjenica produktivni model tvorbene morfologije te su one veoma česte u govoru usmjerenom djetetu. U hrvatskom jeziku se mogu umanjivati imenice, pridjevi i glagoli te se koriste za izražavanje umanjenosti, nježnosti, ironije te pogrđnosti (Palmović, 2007). Razvoj oblikovanja umanjenica autor je promatrao na temelju dostupnih govornih zapisa djevojčice Antonije, čije je usvajanje glagolske i imenske morfologije prethodno opisano. U njenim zapisima su velike količine umanjenica bile imenice. Autor navodi kako su, tijekom skoro 18 mjeseci snimanja govora, zabilježene samo dvije pridjevske umanjenice (*malički* i *crvenkast*, s tim da je dijete koristilo samo prvu navedenu umanjenicu). Zabilježene su četiri glagolske umanjenice (*kašljucati*, *piškiti*, *šaputati* i *smijuljiti se*), a dijete je koristilo samo dvije od četiri glagolske umanjenice. Palmović sumira te podatke navodeći kako su u ulaznom jeziku bile prisutne samo dvije pridjevske umanjenice i četiri glagolske umanjenice, a djetetova proizvodnja umanjenica je još manja. Autor je kronološki poredao pojavu umanjenica u Antonijinom govoru te u dobi 1;5 koristi prvu umanjenicu (koristi *mamica* pored riječi *mama*), dok u dobi 1;9 počinje proširena uporaba umanjenica kada je koristila 9

različitih umanjenica tijekom 13 prigoda u jednoj fazi snimanja. Nakon ovoga je počeo rasti broj umanjenica u snimanim fazama. Iako nije zabilježeno mnogo primjera uporabe umanjenica zajedno s njihovim jednostavnim oblicima, može se zaključiti kako djevojčica prepoznaje semantičku vezu između jednostavnog oblika i umanjenice, budući da ih koristi naizmjenično u istoj situaciji te kao primjere za to Palmović opisuje kako u dobi 1;6 prepoznaje da je *Helenica* ista osoba kao *Helena*, da su *narandica* i *naranča* isto voće ili da *olovčica* i *olovka* predstavljaju istu stvar. Autor navodi kako snimke bilježe premorfološko i protomorfološko razdoblje te se slaže s navodima koje postavlja Katičić (2003) da djevojčica dostiže razdoblje protomorfologije oko drugog rođendana, a to je razdoblje u kojem se umanjenice počinju redovitije javljati. Apsolutni broj umanjenica varira, no njihov se postotak stabilizira na otprilike petinu svih imenica nakon njenog drugog rođendana te je važno za uočiti kako je postotak umanjenica kao različnica viši od postotka umanjenica kao pojavnica (Palmović, 2007). Uzevši značenje u obzir, prve umanjenice koje se pojavljuju u njenom govoru su riječi za životinje, igračke i dijelove tijela. Palmović navodi kako se umanjenice pojavljuju u premorfološkom razdoblju, no njihova produktivna uporaba počinje u razdoblju protomorfologije. Autor ističe kako se može povući paralela između govora djeteta i roditeljskog ulaznog govora, ne samo u pojavnicama, nego i u natuknicama. Umanjenice olakšavaju stjecanje imenske morfologije u hrvatskom jeziku tako što povećavaju transparentnost paradigmi te je najčešći mehanizam izbjegavanje morfoloških promjena, primjerice izbjegavanje palatalizacije ispred *-i* i *-e* je najčešće prilikom korištenja umanjenica (Palmović, 2007).

Turski jezik

Turski jezik je aglutinativni jezik sa strukturom riječi koja se oblikuje produktivnim dodavanjem tvorbenih i fleksijskih nastavaka korijenu riječi te je on isključivo sufiksalni jezik sa nekolicinom neproduktivnih prefiksa stranog podrijetla (Oflazer, 1994). Ketrez i Aksu-Koç (2009) opisuju ranu nominalnu morfologiju turskog jezika, pri čemu promatraju pojavu padeža i broja. Autori navode kako u turskom, kao aglutinativnom jeziku, imenice i pridjevi mogu dobiti tri tipa fleksijskih oznaka, a to su padež, broj i posvojnost. Nema gramatičkog roda u turskom jeziku te oznake za padež, broj i posvojnost nisu spojene. U istom radu, Ketrez i Aksu-Koç navode da je obilježavanje padeža sintetičko i temelji se na korijenu riječi. Navode šest glavnih padeža: nominativ, akuzativ, dativ, genitiv, lokativ i ablativ. Uz to, turski jezik posjeduje instrumentalne morfeme koje autori analiziraju kao granični padež. Nominativom je označen subjekt, a akuzativ označava određeni izravni objekt. Prema Ketrez i Aksu-Koç,

nominativ je u oprečnoj uporabi s akuzativom u prijelaznim rečenicama. Oblici bez padeža mogu se koristiti kod neodređenog izravnog objekta (primjerice, *kitap oku-* 'book reading') ili subjekta (primjerice, *su bas-* 'flood' ili 'water cover' u doslovnom prijevodu) te je prema tome teško razlikovati nominativ od oblika neoznačenih padežom, posebno u iskazima od jedne riječi. S obzirom na navedenu pojavu i činjenicu da je teško pratiti pojavnost nominativa jer nije fonološki ostvaren morfem, Ketrez i Aksu-Koç izostavljaju opis nominativa u svojoj analizi. Osim nominativa, koji nema fonološkog ostvarenja, padeži dobivaju jasne morfološke oznake na imenicama, upitnim riječima, zamjenicama i nominaliziranim oblicima glagola ili pridjeva, a duplo padežno označavanje nije dopušteno. Padežni sustav je transparentan i jednostavan te se sastoji od pojedinačne paradigme koja je u potpunosti produktivna i pravilna. Što se tiče broja na imenicama, pokaznim zamjenicama i upitnim riječima, on je morfološki označen sufiksima množinskog morfema *-lar* nakon korijena te prije posvojne i padežne oznake, za što autori navode primjer riječi *mačka*, odnosno *keci* 'cat', *keci-ler* 'cats', *keci-ler-de* 'on/in cats', *keci-ler-im* 'my cats', *keci-ler-im-de* 'on my cats' (v. Ketrez i Aksu-Koç, 2009). Veliko slovo u množinskom morfemu označava promjenu prema pravilima vokalske harmonije koja je u temeljima turske gramatike (Ketrez i Aksu-Koç, 2009). Nastavci za množinu su *-lar* i *-ler* te prema pravilima vokalske harmonije, ako riječ završava, primjerice, samoglasnikom -a dobit će nastavak *-lar*, a ako završava samoglasnikom -e ili -i dobit će nastavak *-ler*. Nastavak *-lar* se ne pojavljuje u prisustvu brojeva i drugih oznaka za količinu (primjerice *iki keci-0* 'two cats'). Drugim riječima, objašnjavaju autori, u turskom jeziku ne postoji slaganje između količine i imenice u okvirima gramatičke kategorije broja. Ketrez i Aksu-Koç (2009) svoje su istraživanje temeljili na spontanom govornom uzorku jednojezičnog turskog djeteta, Deniz, koja je longitudinalno snimana u dobi između 1;3.3 i 2;0.4. Svoju analizu proveli su unutar teorijskog okvira Dresslerove prirodne morfologije te tako u djetetovom razvoju izdvajaju tri faze: premorfološko, protomorfološko te razdolje prave morfologije. Navode kako se premorfološka faza proteže od 1;3, na početku promatranja, do 1;5, protomorfološka faza počinje u dobi 1;6 i završava u dobi 1;9, a nakon 1;10 djetetova fleksijska morfologija imenice doseže ono što se može nazvati produktivnom razinom te se počinje javljati tvorbena morfologija. Autori ističu kako ova podjela u fazama nije dokaz za grube prijelaze u razvoju s iznenadnim pojavama, već dopušta opis djetetova govora u okvirima sustavnih promjena, odražavajući diskontinuitet i kontinuitet, koje se pojavljuju unutar gramatičke domene tijekom vremena. Ketrez i Aksu-Koç opisuju broj nominalnih natuknica i gramatičkih oblika u kojima se pojavljuju, odnosno različnica. Broj natuknica i različnica se preklapa sve do dobi 1;6, s obzirom da postoji samo nekoliko natuknica koje se pojavljuju u više od jednog oblika. Nakon

1;6, broj natuknica, kao i gramatičkih različenica, se povećava. S obzirom na porast u raznolikosti flektivnih oblika, broj gramatičkih različenica raste većom brzinom nego broj natuknica. Nakon 1;9, porast različenica prestaje te raspon između natuknica i različenica ostaje stabilan. U dobi 1;11 događa se pad u broju natuknica i različenica, no autori naglašavaju da se taj pad može pripisati manjoj količini snimljenih podataka u odnosu na uzorak u dobi 2;0. Usporedbom razvoja gramatičke varijacije imenica i zamjenica, zapaženo je kako se varijacija brže povećava u zamjenicama, nego imenicama. Stoga, Ketrez i Aksu-Koç navode da je rana produktivnost, postignuta u padežnom označavanju, prvo potpomognuta zamjenicama koje su frekventnije te imaju ograničen broj natuknica i različenica. Pregledom omjera različenica i natuknica, autori izdvajaju tri faze morfološkog razvoja. U prvoj fazi ističe se nedostatak varijacija, dok se u drugoj fazi varijacija povećava zbog varijabilnosti gramatičkih različenica, što dovodi do nestabilnosti. U trećoj fazi, varijacije su ponovo niske, što odražava relativnu stabilnost. Autori su isti uzorak promatrali iz različitih kuteva te su tako opisali i pojavnost mini-paradigmi. Do dobi 1;6 kod djevojčice su postojale samo dvije dvočlane mini-paradigme, koje se sastoje od jednog uzorka, svaki s dvije različite natuknice označene za akuzativ i dativ te se ne pojavljuju u sljedećim mjesecima. Prema kriterijima koje su autori odabrali, ove paradigme ne sadrže dokaze za produktivnost niti djevojčica koristi bilo kakve druge fleksijske označene imenice tijekom ovog razdoblja. Dostignuvši dob 1;6, kod djevojčice postoje dokazi o pojavi fleksijskih oblika i mini-paradigmi. Nakon te dobi, postoji porast u ukupnom broju višočlanih paradigmi i broju članova pojedinačnih paradigmi. U dobi 1;9 doseže vrhunac i kraj protomorfološkog razdoblja, budući da su se sve nominalne fleksije (broj, posvojnost i padež) pojavile i dosegle određenu razinu produktivnosti do te dobi. Kao početak protomorfološkog razdoblja autori uzimaju dob 1;6, barem što se tiče morfološkog označavanja u nominalnoj domeni. Autori navode kako je najveća paradigma (u okviru broja članova) uočena u zamjenicama, a ne u imenicama. Deveteročlana paradigma, ujedno i najveća zabilježena, predstavlja fleksiju pokazne zamjenice *bu* 'this' u sljedećim oblicima: *bu*, *bu-nu*, *bu-na*, *bu-ndan*, *bu-nun-la*, *bu-nlar*, *bu-nlar-i*, *bu-nun*, *bu-nlar-dan*. Promatrajući padežnu morfologiju, Ketrez i Aksu-Koç navode da se ona pojavila već u prvom uzorku snimanja u dobi 1;3.3, no kako je prethodno naglašeno, nema dokaza za početak produktivnosti sve do dobi 1;6. Akuzativ, dativ i lokativ se pojavljuju prvi, no samo akuzativ počinje biti produktivno korišten u dobi 1;6. Prema Ketrez i Aksu-Koç, akuzativ je u turskom jeziku obvezan kada je objekt referencijski ili poseban (određen ili neodređen). Akuzativ može biti ispušten na imenicama pod određenim semantičkim i pragmatičkim uvjetima (primjerice, kod ispuštanja akuzativa, imenica koja je na mjestu objekta dobiva nereferentno ili neodređeno značenje poput *book-*

reading u odnosu na *reading the/a particular book*) te je nekad teško procijeniti je li prisutna greška ispuštanja ili se želi izraziti neodređeno značenje. Ketrez i Aksu-Koç navode da su kod djevojčice bile prisutne neke omisije akuzativa, no kada se uzmu u obzir pragmatički uvjeti, takve omisije nisu nužno bile pogreške. Primjerice, kod neoznačavanja objekta u dobi 1;7.3 kod iskaza *bebek* (doll-0 akuzativ) *ö:t-tü-m* (cover-prošlost-1. lice jednine) '(I) doll covered', ako je djevojčica mislila na određenu lutku prisutna je omisija potrebnog akuzativnog označavanja, no ako je ciljano značenje bila aktivnost pokrivanja lutke, onda omisija ne bi bila gramatička pogreška. Označavanje akuzativom obvezno je u zamjenicama i imenicama koje imaju posvojnu morfologiju. Ketrez i Aksu-Koç navode da je akuzativ korišten produktivno i funkcijski prikladno tijekom cijelog protomorfološkog razdoblja, uz poneke prisutne omisije koje su prethodno navedene. Lokativ, dativ, genitiv i ablativ produktivno se koriste u dobi 1;7. Marginalni padeži pojavljuju se mjesec kasnije. Označavanje množine izostaje tijekom premorfološkog razdoblja i ranijih faza protomorfološkog razdoblja. Takve nalaze autori ne smatraju neuobičajenim, s obzirom da broj nije veoma gramatiziran u turskom jeziku. Označavanje množine počinje u protomorfološkom razdoblju kada se sjedini padežno označavanje te se prvo koristi na imenicama u dobi 1;7.23 i pokaznim zamjenicama, a zatim se proširuje na *wh*-riječi i imenice označene za posvojnost.

Aksu-Koç i Ketrez su 2003. godine u svom radu opisali ranu glagolsku morfologiju u turskom jeziku, odnosno pojavnost fleksije. U turskom su jeziku fleksija i tvorba riječi uglavnom ostvarene sufiksualno te flektivni glagolski afiksi označavaju negaciju, vrijeme ili vid, modalitet, broj i lice (Aksu-Koç i Ketrez, 2003). Osnovni poredak riječi u rečenici je subjekt-objekt-predikat (SOP), iako može biti fleksibilan te su morfemi unutar riječi relativno fiksni i podložni semantičkim ograničenjima. Aksu-Koç i Ketrez navode dvije rečenice kao primjer kako bi prikazali poredak morfema i padežno označavanje u turskom: *Ben o-nu Istanbul-da gör-me-di-m* (I did not see him/her in Istanbul) i *O Ankara-dan Izmir-e tren-le git-mi-yor* (She is not going to Izmir from Ankara by train). Autori su promatrali razvoj fleksijske glagolske morfologije na temelju spontanog uzorka govora djevojčice Deniz, čiju su nominalnu morfologiju analizirali nekoliko godina kasnije, u istraživanju koje je prethodno opisano u ovom radu. Analiza glagolske morfologije pokriva razdoblje između 1;3.3 i 1;9.19, unutar kojeg nastupaju fleksijske paradigme te pokazuju značajan napredak. Aksu-Koç i Ketrez su se analizom osvrnuli na pojavnost i produktivnost fleksijske morfologije, koja uključuje oznake za vrijeme, vid, modalitet, negacijske oznake te paradigme slaganja za glagole. Razvoj su promatrali u dvije faze, od kojih prva faza predstavlja premorfološko razdoblje u dobi između

1;3.3 i 1;5.9, u kojem nema primjećene glagolske ili nominalne fleksije te druga faza koja odgovara protomorfološkom razdoblju u dobi između 1;5.28 i 1;9.19, kada fleksijska morfologija za kategorije glagola i imenica postaje produktivna. U prvoj fazi autori ne pronalaze dokaze za glagolske kategorije, budući da su prisutni iskazi od jedne riječi bez fleksije te su te riječi većinom jednosložne riječi koje su fonološka varijanta oblika odraslog govora. Tijekom razdoblja između 1;3.3 i 1;9.9 ukupan broj različitih glagola snimljenih u govoru iznosio je 80. Prema navodima autora, tijekom prve faze bilo je prisutno sedam glagola te se broj stabilno povećavao s oko deset glagola u tri tjedna, da bi dosegao brojku 33 u dobi 1;7.3 kada djevojčica počinje koristiti nekoliko fleksija te ima prvu tročlanu paradigmu. Primjećeno je da se fleksije pojavljuju u dobi 1;5.28, dok se u dobi 1;7.3 događa iznenadan porast u razvoju ispravnih i neispravnih fleksijskih modifikacija te zatim nastupa stupnjeviti porast u ispravnoj uporabi glagola, a pad u uporabi neispravnih oblika. Najraniji glagoli u protomorfološkom razdoblju nisu rabljeni produktivno, već su vezani uz ograničeni kontekst. U govoru djevojčice pojavljivali su se u neflektivnom obliku ili kao zamrznute jedinice te nije bilo glagola koji se pojavljivao u više od jednog oblika i posljedično tomu, bez mini-paradigmi. U podfazi koja se može uzeti kao prijelazna faza prema protomorfoloiji (1;5.28 do 1;6.9) počinje produktivno fleksijsko označavanje te se pojavljuju prve dvočlane mini-paradigme. Do kraja protomorfološkog razdoblja djevojčica produktivno koristi šest fleksija koje zahtijevaju četiri različite paradigme slaganja sa više od pola od 80 različitih glagola koje posjeduje u vokabularu (v. Aksu-Koç i Ketrez, 2003). Ovakvi nalazi navode autore na pretpostavku da učenje prirode fleksijskog označavanja u ulaznom jeziku ovisi o stjecanju minimalnog broja glagola i pojedinačne fleksije. Pojava mini-paradigmi označava početak protomorfološkog razdoblja. U prijelaznoj fazi (1;5.28-1;6.9) pojavljuju se dvije dvočlane mini-paradigme, a u dobi 1;7.3 javlja se dodatni kontrast za prvo lice množine, oznaka za negaciju te se pojavljuju prve tročlane mini-paradigme. Daljnjim razvojem događa se porast u greškama, odnosno korištenje neispravnih oblika. U razdoblju između 1;7.23-1;8.27 javljaju se prve višečlane paradigme. Aksu-Koç i Ketrez navode kako se opisom ovakvog razvoja može pretpostaviti da je usvajanje glagolske morfologije turskog jezika proces koji počinje rano te se razvija stupnjevito.

Engleski jezik

Gülzow (2003) navodi kako je engleski jezik izgubio većinu elemenata svog jednom bogatog fleksijskog sustava. Autorica u istom radu opisuje da je sveukupno deset fleksijskih sufiksa preživjelo razdoblje srednjoeengleskog jezika (oblik engleskog jezika koji se koristio sve do

kasnog 15. stoljeća), kada je većina fleksija izgubljena. Glagolska je morfologija smanjena na nekoliko sufiksa koji označavaju osobu, broj, vrijeme i vid. U nedostatku fleksijskih sufiksa, navodi Güllow, kategorije osobe i broja su uglavnom označene osobnim zamjenicama te pomoćni glagoli također označavaju osobu i broj, zajedno s vremenom, načinom i stanjem. U engleskom jeziku, padeži se dijele na tri osnovne vrste, a to su: nominativ (subjektni padež), akuzativ (objektni padež) te genitiv (padež posvojnosti). Nezavisno od pronominalnih elemenata, engleske imenske fraze nisu padežno flektivne. Osobne zamjenice prvog i trećeg lica jednine i množine razlikuju se u nominativu (subjektnom padežu) i akuzativu (objektnom padežu). Posljedično, poredak riječi je ključan za identificiranje subjekta u rečenici. Rečenice u engleskom jeziku moraju imati subjekte koji se pojavljuju na početku rečenice (Güllow, 2003). Generalno osiromašena morfologija engleskog jezika ne čini se reprezentativnim slučajem za kompleksnost morfologije u svjetskim jezicima, no teoretska pitanja koja iz nje izranjaju imaju važne i generalizirane postavke za metodologiju i teorije morfologije (Lignos i Yang, 2016) te kao analitički jezik pruža bitne podatke za usporedbu s jezicima bogatije morfologije.

Roger Brown je u svojoj knjizi 1973. godine opisao razvoj engleskog jezika kao prvog jezika kod troje djece. Longitudinalno istraživanje započeo je s Ursulom Bellugi i Colinom Fraserom 1962. godine u predškolskom razdoblju dvoje djece, koje su nazvali Adam i Eve, a treće dijete, koje su nazvali Sarah, pridružilo se nešto kasnije. Djeca nisu bila iste kronološke dobi pri početku njihovog istraživanja. Eve je bila u dobi 1;6, a Adam i Sarah u dobi 2;3. Brown je njihov razvoj podijelio u arbitrarne faze od 1 do 5, a s obzirom da se kronološka dob djece razlikuje te se jezik usvaja različitim brzinama, izjednačio ih je prema duljini njihova iskaza; prosječnoj duljini iskaza (PDI; MLU) te gornjoj granici ili najduljem iskazu. Brown opisuje kako se u drugoj fazi pojavljuju prve imenske i glagolske fleksije te male riječi poput članova, prostornih prijedloga, spona i oblika pomoćnog glagola biti. Nijedan od tih gramatičkih morfema nije stečen odjednom ili u potpunosti, već je svaki od njih određeno vrijeme prisutan te ponekad odsutan u pripadajućem kontekstu. Kritični uzorak za početak druge faze je vrijednost od 2.25 morfema za PDI te gornja granica od 7 morfema. Brown je sumirao 14 gramatičkih morfema prema redosljedu njihova stjecanja za ovo troje djece, a odabrao je tih 14 morfema, s obzirom da se za njih može odrediti povezani kontekst te su dovoljno česti kako bi pružili kontinuirane podatke. Autor ih je naveo kronološki za pojedino dijete, od najranijeg do najkasnijeg oblika te će tako biti navedeni i ovdje. Kod Adama, u prvoj fazi u dobi 2;3 nema prisutnih gramatičkih morfema, dok se u drugoj fazi u dobi 2;6 pojavljuje present progressive,

odnosno continuous (glagolski oblik koji izražava sadašnji kontinuitet, nastavak *-ing*), prijedlozi *u* i *na* te množina. U dobi 2;11 kada je Adam u trećoj fazi pojavljuje se nestezljiva spona (spona koja nije u skraćenom obliku, primjerice *it is* umjesto *it's*) te prošli nepravilni glagoli. Članovi, nepravilni oblik trećeg lica i posvojnost se javljaju u četvrtoj fazi koja počinje s dobi 3;2. Petu fazu u dobi 3;6 obilježava pojava pravilnog oblika trećeg lica, pravilni prošli glagoli, nestezljivi pomoćni glagol, stezljiva spona te stezljivi pomoćni glagol. Djevojčica Sarah u dobi 2;3 nalazi se u prvoj fazi te nema prisutnog gramatičkog morfema. U drugoj fazi u dobi 2;10 javlja se množina, zatim prijedlozi *u* i *na*, present progressive, prošli nepravilni glagoli te posvojnost. U dobi 3;1 kada je u trećoj fazi, javljaju se nestezljiva spona i članovi. U četvrtoj fazi u dobi 3;8 javlja se pravilni oblik trećeg lica. Pravilni oblik prošlosti, nestezljivi pomoćni glagol, stezljiva spona, nepravilni oblik trećeg lica te stezljivi pomoćni glagol javljaju se u petoj fazi koja počinje s dobi 4;0. Djevojčica Eve u dobi 1;6 nalazi se u prvoj fazi te nema prisutnih gramatičkih morfema, a u dobi 1;9 dolazi do druge faze te se tijekom nje pojavljuje present progressive i prijedlog *na*. U dobi 1;11 s početkom treće faze javlja se prijedlog *in*, a malo poslije toga množina i posvojnost. U dobi 2;2 u četvrtoj fazi javlja se pravilni oblik prošlosti te u petoj fazi koja počinje u dobi 2;3 prvo se javlja nestezljiva spona, a nakon toga nepravilni oblik prošlosti, članovi, pravilni oblik trećeg lica, nepravilni oblik trećeg lica, nestezljivi pomoćni glagol, stezljiva spona te naposljetku, stezljivi pomoćni glagol. Detaljnijom analizom opaženo je da je redosljed usvajanja približno nepromjenjiv te ovisan o relativnoj gramatičkoj ili semantičkoj složenosti (Brown, 1973).

Clark (2001) opisuje uobičajen redosljed u usvajanju fleksije za primjer engleskog sufiksa za množinu: nema nikakve uporabe u kontekstima koji zahtijevaju oblik množine (djeca koriste *cat* umjesto *cats*), zatim slijedi povremena uporaba novih oblika u situacijama koje zahtijevaju množinu, a iza toga slijedi generalizirana uporaba i preopćavanje (primjerice, nastavak *-s* se koristi za množinu riječi *cat*, kao i drugih riječi poput *foot* ili *man*) te se, naposljetku, dolazi do identifikacije značajnih granica uporabe uz usvajanje nepravilnih oblika množine (*cat/cats* u odnosu na *foot/feet*). Djeca oblikuju nove riječi od rane dobi od osamnaest mjeseci do dvije godine te slažu spojeve i oblikuju glagole od imenica bez dodavanja afiksa, a zatim za dva i pol do tri mjeseca počinju koristiti afikse u oblikovanju novih riječi (Clark, 2001).

Gülzow (2003) opisuje rani razvoj glagolske morfologije na temelju podataka djeteta koje usvaja engleski jezik kao prvi jezik. Autorica je unutar okvira Dresslerove teorije morfološkog razvoja promatrala pojavnost ranih glagolskih kategorija kod djevojčice Nine. S obzirom da engleski jezik posjeduje malo glagolske morfologije, posebno se osvrnula na pojavu prvih

mini-paradigmi. Na početku snimanja Nina je imala 1;11.16, a u zadnjem razdoblju snimanja bila je u dobi 3;3.21. Tijekom prvih snimki, djevojčica je još proizvodila velik broj iskaza od jedne riječi, no počela je slagati riječi zajedno u dulje sekvence te je koristila određen broj glagola. Poznata je činjenica da djeca koja stječu engleski jezik kao prvi jezik relativno kasne u usvajanju glagolskih nastavaka. Gülzow navodi da engleski predstavlja jedan kraj kontinuuma jezika te može biti karakteriziran kao više analitički, nego sintetički jezik, uzevši u obzir njegovu glagolsku morfologiju. U okvirima Dresslerove teorije prirodne morfologije, autorica navodi kako bi se za Ninu moglo smatrati da do dobi 2;5, u svom morfološkom razvoju, pokazuje karakteristike tipične za premorfološko razdoblje. Prije doseganja dobi 2;5 djevojčica posjeduje osnovno znanje da se nastavci pojavljuju na glagolima. Analizom veze oblika i funkcije zabilježeno je kako Nina koristi dva glagolska oblika za izražavanje sadašnjeg vremena, a to su osnovni oblik i *-ing* oblik. Nijedan od njih nije određen u odnosu na lice i broj, no jedan od njih je općenitiji od drugog, a to je osnovni oblik glagola. Uporaba osnovnog oblika raširena je općenitije kroz kategorije osobe i broja, dok je *-ing* oblik uglavnom korišten kada se govori o trećem licu jednine. Glavni kontrast koji djevojčica uspostavlja u ovom razdoblju je bliskost nasuprot udaljenosti. Oblik *-ing* je gotovo uvijek rezerviran za treće lice jednine, odnosno kada se govori o udaljenom sudioniku, koji nije ni govornik ni slušač, označen je uporabom prvog glagolskog nastavka *ing* (primjerice *bunny dancing, he is sleeping*). Što se tiče paradigmatičkih parova, parovi koji predstavljaju osnovni oblik i particip prezenta postaju brojniji u drugoj fazi morfološkog razvoja. Ti su parovi uglavnom glagoli koji označavaju aktivnost, a osim njih se pojavljuju i ostali paradigmatički parovi. Autorica uočava tri glavna uzorka, a to su: dvočlani parovi poput *eat-eating* i *make-making* pojavljuju se zajedno s trećim oblikom prošlosti poput *ate* i *made*, zatim je novi dvočlani par uspostavljen te se sastoji od osnovnog oblika i trećeg lica jednine indikativa prezenta, primjerice *need-needs* ili *want-wants* te naposljetku, zabilježena su četiri tipa glagola koji se sastoje od osnovnog oblika, participa prezenta, prošlog oblika i trećeg lica jednine indikativa prezenta. Gülzow navodi da oskudnost fleksijskih nastavaka u engleskom jeziku u velikoj mjeri smanjuje vjerojatnost pojave različitih fleksijskih glagolskih oblika koji pripadaju istoj natuknici. Mini-paradigme ne mogu poslužiti kao sigurni indikator da dijete prelazi iz premorfologije u protomorfologiju, što ne znači da dijete koje usvaja engleski jezik ne prolazi faze koje se opravdano mogu zvati pre- i protomorfološke. U slučaju djevojčice Nine prepoznat je određen broj drugih faktora koji odgovaraju Dresslerovim postavkama morfoloških faza. Ti faktori uključuju porast broja pojavnica i natuknica nakon dobi 2;5 te pojavu preopćavanja. Njen prijelaz iz jedne faze u drugu može biti popraćen određenim brojem razvojnih koraka. U fazi morfološkog razvoja

kada Nina koristi neodređene glagolske oblike, osnovni oblik i particip prezenta se kombiniraju u dvočlane paradigme u veoma ograničenom broju. U sljedećoj fazi morfološkog razvoja se događa nagli porast pojavnica i natuknica. Nina redovitije koristi određene glagolske oblike, a to su uglavnom slabiji oblici prošlog glagola i treće lice jednine indikativa prezenta. Dvočlane paradigme iz prve faze se razvijaju u nekoliko tročlanih mini-paradigmi te četveročlanu paradigmu koja se pojavljuje dvaput. Preopćavanja koja se javljaju kod djevojčice uglavnom su vezana uz glagolski oblik *-ed*. Zajedno s povećanjem korištenja nastavka *-s* nakon 2;5 može se reći da je djevojčica u toj dobi dosegla razdoblje protomorfologije. Gülzow navodi kako se ovaj prijelaz prema protomorfološkoj fazi u dobi 2;5 događa relativno kasno kada se uzmu u obzir podaci djece iz morfološki bogatijih jezika. Autorica navodi kako bi se drukčijom interpretacijom podataka moglo reći da kod djevojčice razdoblje premorfologije završava u dobi 1;11, zatim se razdoblje između 2;0 i 2;4 može uzeti kao produženo prijelazno razdoblje te u dobi 2;5 ulazi u razdoblje protomorfologije.

Njemački jezik

Bittner u svom radu iz 2003. godine opisuje rani razvoj glagolske morfologije na temelju podataka dvoje djece koji usvajaju njemački jezik kao prvi jezik te daje opis glagolske morfologije u standardnom njemačkom jeziku. Autorica navodi kako se za njemački jezik može reći da ima prilično bogatu glagolsku morfologiju, a jedna od glavnih odlika je slaganje subjekta i glagola u licu i broju. Uz lice i broj, kategorije vremena, modaliteta i načina su ostvarene glagolskom fleksijom analitički ili sintetički. Složenost glagolske fleksije je velikim dijelom smanjena pomoću sinkretizma i fuzijske fleksije te Bittner za to navodi primjer glagola *sag-te* (say-) koji predstavlja prvo ili treće lice jednine, gramatički oblik preterita, indikativ te aktivni glagolski način. Analitičke konstrukcije mogu se sastojati od dva do četiri elementa, a primjer koji autorica daje za to su iskazi: *habe gefragt* ((I) have asked) koji predstavlja prvo lice jednine, gramatički oblik preterita, indikativ i aktivni glagolski način te *wird gefragt worden sein* (will have been asked) koji označava treće lice jednine, futur, preterit, indikativ te pasivni oblik, a isto tako može označavati treće lice jednine, oblik preterita, konjuktiv i pasivni glagolski način. U kontekstu fleksije, navodi Bittner, mogu se razlikovati dvije kategorije glagola, a to su takozvani slabi glagoli i jaki glagoli te se jaki glagoli mogu podijeliti u brojne podrazrede ovisno o prijevaju, odnosno glasovnoj promjeni u kojoj se izmjenjuju samoglasnici u osnovi srodnih riječi (primjerice, promjena glagola *fahren* u prvom, drugom i trećem licu prezenta jednine: *fahre-fährst-fährt*). Za svoju analizu Bittner je promatrala longitudinalne podatke dviju djevojčica, Anne i Caroline. Anna je praćena od dobi 1;8 do 2;1, a Caroline od

dobi 1;6 do 2;2. Što se tiče pojavnosti prvih glagola, autorica bilježi kako se uporaba glagola povećava ranije kod Anne, nego kod Caroline. Anna je u početnim snimkama koristila glagole u više od 30% svojih iskaza, a nakon dobi 1;11 više od 50% iskaza dosljedno sadrži glagole. Kod Caroline, glagoli čine 30% njenih iskaza tek u dobi 2;1. Značajne razlike postoje u broju glagolskih natuknica, koje su zabilježne na kraju snimanog razdoblja te su kod Anne prisutne 232 natuknice, a kod Caroline 194. Bittner navodi kako prijelazno razdoblje od premorfološkog do protomorfološkog razdoblja kod Anne nastupa u dobi 1;10, a kod Caroline iza dobi 1;11. U narednim mjesecima kod djevojčica su se događale razne promjene u govornoj proizvodnji, a to su: stabilno povećanje početna dva ili tri glagolska tipa, razvoj prototipnih unutar-glagolskih kontrastnih oblika, pojava i redovna uporaba modalnih glagola, pojava i povećanje analitičkih glagolskih konstrukcija. U kontekstu pojavnosti glagola i glagolske fleksije, različiti morfološki oblici prisutni su kod djevojčica od početka snimanja, odnosno u premorfološkom razdoblju. Primijećena je sklonost uporabi glagolskih oblika koji završavaju na *-en*. Anna najviše koristi oblike *-en* i *-t*, dok Caroline najviše koristi samo *-en* oblike glagola. Bittner ističe kako u njemačkom jeziku pojava različitih morfoloških oblika nije automatski povezana sa stjecanjem određene fleksijske kategorije. Razlog tomu je sinkretizam u glagolskoj fleksiji te je djetetu teško otkriti koji se glagolski oblik koristi u pripadajućem kontekstu. Primjerice, oblik *-en* označava infinitiv, kao i sva lica u množini, oblik *-t* označava treće lice jednine, drugo lice množine te je nastavak za oblik prošlog participa (v. Bittner, 2003). Poznato je kako je u ranom usvajanju glagola njemačkog jezika uobičajena produljena uporaba *-en* oblika, a taj slučaj prisutan je i kod ove dvije djevojčice. U premorfološkom razdoblju javljaju se dvočlani kontrasti koji se mogu smatrati prethodnicima paradigmatičkih kontrasta. Za Annu, autorica navodi primjer glagola *machen* (to do) koji se u dobi 1;8.10 javlja u oblicima *machen* i *macht*, a kod Caroline glagol *malen* (to draw) u dobi 1;8 javlja se u obliku *malen* i *mal*. Bittner opisuje kako nakon premorfološkog razdoblja djevojčice ulaze u prijelazno razdoblje od premorfolologije prema protomorfologiji. U tom prijelaznom razdoblju javljaju se prethodnici tročlanih mini-paradigmi. Anna u dobi 1;11 za glagol *sein* (to be) koristi oblike *sind*, *ist* i *war*, a Caroline u dobi 2;0 za glagol *singen* (to sing) koristi oblike *singen*, *singt*, i *singe* te ove oblike Bittner uzima kao prethodnike pravim tročlanim mini-paradigmama. Nakon ovog razdoblja događa se razvojni brzac te se ubrzo pojavljuju prave mini-paradigme. Kod Anne se to događa nakon dobi 2;0.5, a kod Caroline nakon dobi 2;1 te počinju koristiti prave mini-paradigme što se može smatrati jednim od dokaza ulaska u razdoblje protomorfolologije. Jedan od primjera je kako Anna za glagol *haben* (to have) koristi oblike *haben* za prvo lice jednine, *hat* za treće lice

jednine i *hab* za prvo lice jednine, a Caroline za glagol *sein* koristi oblike *ist* kojim izražava treće lice jednine, *bin* za prvo lice jednine te oblik *sind* za treće lice množine (v. Bittner, 2003).

Bittner (2006) opisuje usvajanje pronominalne morfologije njemačkog jezika. Autorica navodi kako su u njemačkom jeziku morfološka obilježja imenske fraze uglavnom ostvarena na drugim sastavnicama umjesto na samoj imenici. Značajne nominalne kategorije su rod, padež i broj. Broj je izražen na imenici pomoću sufiksa za množinu, no rod nije izražen na imenici. Padež je izražen na imenici u dva slučaja, a prvi slučaj je genitiv jednine muškog i srednjeg roda te Bittner navodi primjer *des Haus-es/Hund-es* (*of the house-/dog-GEN*) u odnosu na *der Blume* (*of the flower*). Drugi slučaj je dativ množine za imenice koje ne završavaju na *-n* ili *-s* u množini, a Bittner za to navodi primjer *den Häus-er-n/Hund-e-n/Händ-e-n* (*the houses-/dogs-/hands-DAT.PL*) u odnosu na *den Blume-en/Auto-s* (*the flowers/cars*). Rod i padež su uglavnom ostvareni putem ostalih sastavnica imenske fraze, stoga njemački predstavlja obveznu pronominalnu fleksiju u imenskoj frazi. Međutim, rod i padež nisu jedine funkcionalne značajke koje su ostvarene tim sastavnicama. Bittner navodi kako svaki od sljedećih tipova: pokazna zamjenica (*diese* 'this'), određeni član (*der* 'the'), neodređeni član (*ein* 'a'), negacijski član (*kein* 'none'), oznaka za količinu (*viele* 'many'), pridjev (*schön* 'nice') i ostali, nose određeni leksičko-funkcionalni sadržaj. Prema tome, funkcionalna uloga sastavnica je trostruka: nose leksičko-funkcionalno značenje, rod te informacije o padežu. Rezultat toga su gramatički kompleksni oblici. Autorica objašnjava da djeca tu gramatičku kompleksnost stječu korak po korak, odnosno počinju s lako opažljivim leksičko-semantičkim obilježjima, a zatim nastavljaju prema više apstraktnim značajkama. U području gramatike, počinju usvajati općenitije opozicije, nakon čega slijede podvrste unutar prethodno identificiranog područja. Bittner je u istom radu iz 2006. godine opisala usvajanje pronominalnih kategorija na temelju podataka djevojčice Simone, čiji zapisi predstavljaju najveći i najširi opseg longitudinalnih podataka njemačkog djeteta koji je dostupan u CHILDES bazi podataka. Djevojčica je snimana u dobnom rasponu od 1;9 do 4;0. Analizom dostupnih zapisa autorica je izvukla neke pretpostavke o tijeku usvajanja. Dijete prvo uspostavlja unificiranu padežnu paradigmu za oblike članova *die, der, den* i *dem* nakon dobi 2;6. Uspostavljanje paradigmi članova na temelju roda počinje nakon stjecanja oblika *dem*, a njihov se daljnji razvoj nastavlja korak po korak dok se odvaja unificirana padežna paradigma, počevši s dativom. Produktivna uporaba oblika *dem* kod djevojčice je počela u dobi 2;7. Prve razlike vezane uz rod koje dijete prepoznaje su kontrasti riječi ženskog roda i onih koje nisu ženskog roda, u kontekstu dativa. Pretpostavka istraživanja koje je provela Bittner je da se u njemačkom jeziku padeži ili padežne značajke

stječu prije značajki za rod, u kontekstu usvajanja članova. Bittner navodi redosljed usvajanja različitih funkcionalnih odlika pronominalnih oblika: prvo se usvajaju leksičko-funkcionalna obilježja, zatim obilježja vezana uz padeže te se iza toga usvajaju obilježja roda. Kod djevojčice se rod kao značajno gramatičko obilježje prvi put pojavljuje u dativu. U iskazima koji su u dativu, kod djevojčice je zabilježeno 9 jasnih prijedloga koje koristi od dobi 2;5 do 3;0. Proces odvajanja kategorija padeža kreće od dativa, zatim akuzativa te dolazi do nominativa. Pretpostavlja se da rod, kao gramatičko obilježje, postaje uspostavljen kada dijete nauči organizirati pronominalne oblike u paradigme.

Usporedba ranog morfološkog razvoja

Longitudinalni podaci organizirani u jezični korpus pružaju dobru osnovu za usporedbu jezičnog usvajanja u različitim jezicima (Kuvač i Palmović, 2007). Jezici opisani u ovom radu koristili su dostupne podatke iz CHILDES baze podataka za analizu tijeka ranog morfološkog usvajanja. Morfološki razvoj u prikazanim jezicima opisan je u kontekstu teorije prirodne morfologije te će prema tome, usporedba hrvatskog, turskog, engleskog i njemačkog jezika biti u okvirima prirodne morfologije. Tri glavna razdoblja ranog morfološkog razdoblja prema Dressler i Karpf (1995) su razdoblje premorfologije, protomorfologije i razdoblje prave (modularizirane) morfologije. Morfološki razvoj u jezicima opisan je u odnosu na rano usvajanje imenske i glagolske morfologije. Pregledom istraživanja za navedena četiri jezika primijećeno je kako djeca, za pojedini jezik, u različitoj dobi stječu obilježja morfologije koja ih svrstavaju u pojedino razdoblje. Za hrvatski jezik, u okviru glagolske morfologije Katičić (2003) opisuje djevojčicu koja se u dobi 1;6 do 1;7 nalazi u premorfološkoj fazi, kada izostaje bilo kakva određena morfološka aktivnost. Vremenom raste proizvodnja glagola, novih glagolskih kategorija te uporaba ostalih lica, uz prethodnu uporabu trećeg lica jednine. Pojava novih glagolskih kategorija i pogrešno reguliranih glagolskih oblika u dobi 1;9.15 smješta djevojčicu u razdoblje protomorfologije. Nakon razdoblja 1;9.15 i 1;10 javljaju se različite dvočlane mini-paradigme i prave mini-paradigme. Promatrajući glagolsku morfologiju turskog jezika (Aksu-Koç i Ketrez, 2003) na temelju uzorka govora djevojčice koja usvaja turski jezik kao prvi jezik, djevojčica se u dobi 1;3.3 do 1;5.9 nalazi u premorfološkom razdoblju, kada nema primijećene glagolske ili nominalne fleksije. U premorfološkom razdoblju djevojčica najranije glagole ne rabi produktivno, već su ograničeni uz kontekst. Fleksije se pojavljuju u dobi 1;5.28, a s 1;7.3 se događa iznenađan porast u razvoju ispravnih i neispravnih fleksijskih oblika. Dob od 1;5.28 do 1;6.9 Aksu-Koç i Ketrez smatraju prijelaznim razdobljem kada se pojavljuju prve dvočlane mini-paradigme. Daljnjim stupnjevitim razvojem događa se porast u

greškama, javlja se dodatni kontrast za prvo lice množine, oznaka za negaciju te dolazi do pojave prvih tročlanih mini-paradigmi čime autori smatraju da se djevojčica u dobi 1;7.3 nalazi u razdoblju protomorfologije. Gülzow (2003) je opisala rani razvoj glagolske morfologije engleskog jezika. Gülzow navodi da se, za promatranu djevojčicu, može smatrati kako dijete u dobi 1;11.16 pokazuje osobitosti morfološkog razvoja koje su karakteristične za preomorfološko razdoblje. U ovom razdoblju djevojčica koristi dva glagolska oblika za izražavanje sadašnjosti, osnovni i *-ing* oblik, gdje nijedan od njih nije određen za lice i broj. Gülzow smatra da se djevojčica u dobi 2;5 nalazi u razdoblju protomorfologije kada se događaju brojni pomaci u morfološkom razvoju, a neki od njih su porast pojavnica i natuknica, redovitije korištenje određenih glagolskih oblika, povećanje korištenja nastavka *-s* te se dvočlane mini-paradigme razvijaju u tročlane i četveročlane mini-paradigme. Za opis glagolske morfologije njemačkog jezika korišten je prikaz istraživanja kojeg je provela Bittner (2003) na temelju podataka dvije djevojčice koje usvajaju njemački jezik kao prvi jezik. Autorica smatra da se djevojčice u dobi 1;8 nalaze u preomorfološkom razdoblju kada su prisutni dvočlani kontrasti kao prethodnici paradigmatskih kontrasta. U ovom razdoblju kod djevojčica su bili prisutni različiti morfološki oblici, a primijećena je sklonost uporabi *-en* oblicima glagola. Prema Bittner, jedna djevojčica ulazi u protomorfološko razdoblje nakon dobi 2:0.5, a druga nakon dobi 2;1 kada počinju koristiti prave mini-paradigme.

U kontekstu imenske morfologije, za hrvatski jezik su Kovačević i sur. (2009) opisali razvoj roda, broja i padeža na temelju dostupnih zapisa govora troje hrvatske djece. Kod usvajanja imenica primijećen je velik broj imenica ženskog roda, dok su najmanje prisutne bile imenice srednjeg roda. Autori navode da se množina javlja relativno rano, no za njeno usvajanje je potrebno dulje vrijeme. Prve opozicije padežnih oblika javljaju se u dobi 1;6 u kontekstu razlikovanja nominativa i akuzativa. Padeži se ne pojavljuju istovremeno već se slijedom usvajanja prvo javljaju nominativ i vokativ, i to u jednočlanim iskazima bez sintaktičke povezanosti. Hržica i sur. (2015) navode kako se u hrvatskom jeziku vrlo rano pojavljuje različito označavanje objekta (DOM), u različitoj dobi za troje djece (dob 1;6 za jedno dijete, 1;7 za drugo dijete te u dobi 1;10 kod trećeg djeteta). Ketrez i Aksu-Koç (2009) promatraju ranu nominalnu morfologiju turskog jezika te opisuju pojavu padeža i broja. Rana produktivnost turskog jezika u padežnom označavanju prvo je potpomognuta zamjenicama koje su učestalije u dječjim iskazima. Prvi padeži koji se pojavljuju su akuzativ, dativ i lokativ, ali samo akuzativ počinje biti produktivno korišten u dobi 1;6, uz poneke omisije. Označavanje množine počinje nakon sjedinjenja padežnog označavanja, a prvo se označavaju imenice i

pokazne zamjenice. U dobi 1;6 dijete koristi fleksijske oblike i mini-paradigme te Ketrez i Aksu-Koç, u domeni nominalne morfologije, tu dob uzimaju kao početak protomorfološkog razdoblja, a nakon dobi 1;10 djetetova fleksijska morfologija imenice doseže razinu koju autori smatraju produktivnom razinom te se javlja tvorbena morfologija. Podaci o imenskoj morfologiji engleskog jezika opisani su na temelju istraživanja kojeg je proveo Brown (1973) na temelju longitudinalnih podataka troje djece različite kronološke dobi. Brown je dječji razvoj podijelio u pet arbitrarnih faza te navodi da se u drugoj fazi javljaju prve imenske i glagolske fleksije te male riječi kao što su članovi, prostorni prijedlozi, spona i oblik pomoćnog glagola biti (detaljnija Brownova podjela opisana je u odjeljku engleskog jezika). Pronominalnu morfologiju njemačkog jezika opisala je Bittner (2006). Autorica navodi kako su u njemačkom jeziku rod i padež uglavnom ostvareni putem ostalih sastavnica imenske fraze umjesto na samoj imenici. Na temelju dostupnih govornih zapisa njemačke djevojčice, Bittner analizom podataka primjećuje da dijete prvo uspostavlja unificiranu padežnu paradigmu za članove *die, der, den* i *dem*, što se događa nakon dobi 2;6. Djetetov razvoj odvija se korak po korak te se unificirana padežna paradigma odvaja, počevši s dativom. Što se tiče roda, prve razlike koje dijete prepoznaje vezane su uz kontraste riječi koje su u ženskom rodu i riječi koje nisu u ženskom rodu. Bittner smatra da u njemačkom jeziku dijete prvo usvaja leksičko-funkcionalna obilježja, nakon čega slijede obilježja vezana uz padeže, a iza toga slijedi usvajanje obilježja roda.

Može se primijetiti kako, ovisno o morfološkim obilježjima pojedinog jezika, neka djeca ranije dosežu određeno morfološko razdoblje, a druga kasnije. U okviru teorije prirodne morfologije, dijete se u hrvatskom, kao fuzijsko-flektivnom jeziku, u dobi 1;6 nalazi u premorfološkom razdoblju, a u dobi 1;9.15 u protomorfološkom razdoblju. U turskom, kao aglutinativnom jeziku, dijete je u premorfološkom razdoblju u dobi 1;3.3, a u protomorfološkom razdoblju u dobi 1;7.3. U engleskom jeziku, kao analitičkom jeziku s manje razvijenom glagolskom morfologijom, dijete se u dobi 1;11.16 nalazi u premorfološkom razdoblju, dok protomorfološko razdoblje nastupa oko dobi 2;5. Što se tiče njemačkog jezika, može se smatrati da se dijete u dobi 1;8 nalazi u premorfološkom razdoblju, dok obilježja razvoja u dobi oko 2;1 pokazuju karakteristike razdoblja protomorfologije. Dječji razvoj rane morfologije odvija se postupno te svako dijete usvaja određene karakteristike vlastitog jezika. Iako longitudinalni podaci organizirani u korpus predstavljaju dobru osnovu za međujezičnu usporedbu, treba biti oprezan pri generalizaciji, uzevši u obzir malen broj djece koja su opisana u istraživanjima te ovakvi podaci pružaju tek okvirne smjernice dječjeg morfološkog razvoja.

Miljokazi ranog morfološkog razvoja u hrvatskom jeziku

Na temelju prikaza analize longitudinalnih podataka za troje hrvatske djece, koje su u svojim istraživanjima koristili Kovačević i sur. (2009), Hržica i sur. (2015), Katičić (2003) te Palmović (2007), mogu se odrediti neki okvirni miljokazi ranog morfološkog usvajanja u hrvatskom jeziku. Treba napomenuti kako ovakvi podatci ne mogu biti generalizirani, uzevši u obzir broj djece te ograničenost prikaza podataka u ovom preglednom radu, no mogu poslužiti kao koristan okvir za promatranje dječjeg usvajanja. Kod hrvatske djece, prema Kovačević i sur. (2009) u dobi 1;6 javljaju se prve opozicije padežnih oblika koje razlikuju nominativ i akuzativ (primjerice, u imenicama ženskog roda koje pripadaju e-deklinaciji može se razlikovati nominativ jednine *lopt-a* od akuzativa jednine *lopt-u*). Prvi padežni oblici koji se pojavljuju u jednočlanim iskazima su nominativ i vokativ (Kovačević i sur. 2009). Daljnjim razvojem opada uporaba vokativa te se smanjuje uporaba nominativa, a raste uporaba akuzativa. Množina se, navode autori, u hrvatskom jeziku pojavljuje rano, no zahtijeva dulje vrijeme usvajanja, a prvi oblici koji se pojavljuju ograničeni su na prototipno uparene predmete (primjerice, rukavice, noge, ruke). Za hrvatski jezik karakterističan je fenomen različitog objektnog označavanja (DOM) te je prema Hržici i sur. (2015) obilježje živosti najznačajniji faktor, a u hrvatskom jeziku je različito objektno označavanje ograničeno na imenice jednine muškog roda. Živi izravni objekti muškog roda su označeni, dok su neživi izravni objekti muškog roda neoznačeni. Prema Hržici i sur. (2015) različito objektno označavanje se javlja rano u dječjem razvoju, kod troje djece pojava je zabilježena u dobi 1;6 za prvo dijete, 1;7 za drugo dijete te 1;10 za treće dijete. Autori navode da je bio prisutan udio od 11.5% greški u svim dječjim iskazima, a sve su se greške odnosile na poopćavanje *-a* nastavka, gdje su se neživi oblici objekta označavali kao živi oblici. Do dobi 3;0 ovakav broj pogreški se značajno smanjuje (Hržica i sur. 2015). Katičić (2003) navodi da dijete u dobi 1;6.15 proizvodi prve jasno prepoznatljive glagolske riječi. U dobi 1;6 do 1;7, prema Katičić (2003), kod djeteta je odsutna morfološka aktivnost te primjerice, koristi oblike *hoće* umjesto *hoću*. Katičić (2003) navodi da se u dobi 1;9.15 značajno povećava proizvodnja glagola te u dobi 1;9.15 i 1;10 dijete proizvodi različite dvočlane mini-paradigme te prave ili istinske mini-paradigme (primjerice, oblici *sam, si, je* za glagol *biti* ili oblici *idem, ideš, ide* za glagol *ići*). Prema glagolskoj klasifikaciji u okvirima prirodne morfologije koju koristi Katičić (2003) u govoru hrvatskog djeteta od dobi 1;6 do 2;0 najviše su prisutna dva tipa razreda: supletivne i izolirane paradigme (primjerice, *biti-(je)sam* i *htjeti-hoću*) te mikrorazredi 4/a i 3/1/a koji su dva najhomogenija i natransparentnija razreda (primjerice, *gledati-gledam* i *nositi-nosim*). Katičić navodi da se

javlja i prve analogijske greške te kao primjer navodi da dijete koristi oblik glagola *hoćem* umjesto *hoću*. U kontekstu uporabe umanjjenica, Palmović (2007) navodi da se u djetetovom govoru prva umanjjenica javlja u dobi 1;5 (riječ *mamica*), a u dobi 1;9 počinje proširena uporaba umanjjenica.

Zaključak

Jezično usvajanje proučava se dugi niz godina na razne načine. Jedan od načina praćenja jezičnog usvajanja su longitudinalni podatci dobiveni snimanjem spontanog dječjeg govora. Takvi podatci organizirani su u korpus dječjeg jezika (CHILDES) te se unutar njih, za pojedini jezik, mogu pratiti osobitosti ranog morfološkog usvajanja. Djeca morfologiju usvajaju različito, ovisno o morfološkom bogatstvu jezika kojeg usvajaju. U ovom radu opisane su pojedinosti ranog morfološkog usvajanja hrvatskog, turskog, engleskog i njemačkog jezika. Obilježja ranog morfološkog razvoja različita su za hrvatski i njemački jezik, kao pripadnike skupine flektivnih jezika, za turski kao aglutinativni jezik te engleski jezik kao analitički jezik. S obzirom na individualnost i posebnost svakog jezika, usporedba među jezicima je otežana. No, unutar Dresslerove teorije prirodne morfologije, jezici se mogu promatrati u odnosu na stadije ranog morfološkog razvoja. Ti se stadiji ne temelje na dobi, nego na usvojenosti neke gramatičke – morfološke – kategorije, ovisno o morfološkom tipu pojedinog jezika. Prikazom provedenih istraživanja i osobitosti ranog morfološkog usvajanja u hrvatskom, turskom, engleskom i njemačkom jeziku, u okviru premorfološkog, protomorfološkog i pravog morfološkog razdoblja, primijećeno je kako se ova četiri jezika razlikuju. U turskom jeziku, dijete dostiže razdoblje protomorfologije u dobi 1;7.3 kada postiže napredak u svom morfološkom razdoblju te se, između ostalog, događa porast u greškama i dijete počinje koristiti prve tročlane mini-paradigme. U hrvatskom jeziku dijete u dobi 1;9.15 dostiže obilježja morfološkog usvajanja koja su karakteristična za protomorfološko razdoblje, poput novih glagolskih kategorija i pogrešno reguliranih glagolskih oblika. Njemački jezik, kao i hrvatski, pripada skupini flektivnih jezika te dijete koje usvaja njemački jezik kao prvi jezik razdoblje protomorfologije dostiže u dobi 2;05 ili 2;01, a jedno od obilježja razvoja je početak korištenja pravih mini-paradigmi. U engleskom, kao analitičkom jeziku, dijete u razdoblje protomorfologije ulazi nešto kasnije, oko dobi 2;5 kada se događaju brojni pomaci u razvoju poput porasta pojavnica i natuknica, redovitijeg korištenja određenih glagolskih oblika te pojava tročlanih i četveročlanih mini-paradigmi. Podjela na razdoblja u kontekstu prirodne morfologije, kao što je rečeno, ne promatra rani morfološki razvoj u odnosu na vrijeme, već se dijete smješta u određeno morfološko razdoblje na temelju obilježja koje pokazuje u svom

usvajanju. Pregledom morfološkog usvajanja u hrvatskom, turskom, engleskom i njemačkom jeziku može se primijetiti kako jezici slijede sličan obrazac morfološkog razvoja, odnosno djeca u svim jezicima prolaze slična razdoblja koja moraju svladati, a ono što je različito je tempo kojim djeca usvajaju morfologiju. Važno je za istaknuti kako morfološko bogatstvo ne predstavlja prepreku u dječjem razvoju, već omogućuje djetetu ranije svladavanje određenih morfoloških sastavnica, poput fleksije. U radu su, pregledom različitih istraživanja ranog morfološkog razvoja za hrvatski jezik, izdvojeni određeni okvirni miljokazi dječjeg morfološkog usvajanja. Takvi miljokazi ne mogu biti generalizirani, s obzirom na broj djece u istraživanjima te ograničenosti ovog rada u prikazu podataka, ali mogu biti korisna smjernica u praćenju dječjeg morfološkog usvajanja te poticaj za više istraživanja u okviru morfologije.

Literatura

1. Aksu-Koç, A., Ketrez, F.N. (2003): Early verbal morphology in Turkish: Emergence of inflections. U Bittner, D., Dressler, W.U., Kilani-Schoch, M. (ur): Development of Verb Inflection in First Language Acquisition (str. 27-52). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
2. Bittner, D. (2003): The emergence of verb inflection in two German-speaking children. U Bittner, D., Dressler, W.U., Kilani-Schoch, M. (ur): Development of Verb Inflection in First Language Acquisition (str. 53-88). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
3. Bittner, D. (2006): Case Before Gender in the Acquisition of German, *Folia Linguistica*, 40, 115-134.
4. Borucinsky, M., Coslovich Tominac, S. (2015): Formalno i funkcionalno u jeziku: Sistemska funkcionalna gramatika u odnosu na ostale funkcionalne gramatike i kognitivnolingvističke pristupe, *Fluminensia*, 2, 11-29.
5. Bossong, G. (1991): Differential object marking in Romance and beyond. U Kibbee, D., Wanner, D. (ur): *New Analyses in Romance Linguistics* (str. 143-170). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
6. Botica Bošnjak, T. (2013): Opća načela podjela na glagolske vrste u hrvatskom u perspektivi drugih bliskih jezika, *Lahor*, 15, 63-90.
7. Botica Bošnjak, T. (2016): Morfologija u ranome jezičnom razvoju, *Hrvatski jezik*, 2, 1-5.
8. Brown, R. (1973): *A first language: The early stages*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
9. Clark, E. V. (2001): Morphology in Language Acquisition. U Spencer, A., Zwicky, A.M. (ur): *The Handbook of Morphology* (str. 374-389). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
10. Dal, G., Namer, F. (2016): Productivity. U Hippisley, A., Stump, G. (ur): *The Cambridge Handbook of Morphology* (str. 70-89). Cambridge: Cambridge University Press.
11. Department of Linguistics (2016): *Language Files: Materials for an Introduction to Language and Linguistics*, 12th Edition. Ohio, US: Ohio University Press.

12. Dressler, W. U., Karpf, A. (1995): The Theoretical Relevance of Pre- and Protomorphology in Language Acquisition. U Booij, G., van Marle, J. (ur): Yearbook of Morphology 1994 (str. 99-122). Dordrecht: Springer.
13. Dressler, W.U., Dziubalska-Kořaczyk, K., Katićić, A. (1996): A contrastive analysis of verbal inflection classes in Polish and Croatian, *Suvremena lingvistika*, 41-42, 127-138.
14. Dressler, W. U. (2001): The Emergence of Morphology – a Constructivist Approach, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 37, 23-36.
15. Dressler, W.U., Kilani-Schoch, M. (2016): Natural Morphology. U Hippisley, A., Stump, G. (ur): The Cambridge Handbook of Morphology (str. 356-389). Cambridge: Cambridge University Press.
16. Gülzow, I. (2003): Early development of verbal morphology in an English-speaking child. U Bittner, D., Dressler, W.U., Kilani-Schoch, M. (ur): Development of Verb Inflection in First Language Acquisition (str. 205-238). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
17. Hržica, G. (2012): Daj mi to napisaj: preopćavanja glagolske osnove u usvajanju hrvatskog jezika, *Suvremena lingvistika*, 38, 189-208.
18. Hržica, G., Palmović, M., Kovaćević, M., Voeikova M. D., Ivanova, K., Galkina, E. (2015): Animacy and case in the acquisition of differential object marking in Croatian and Russian, *Revue de Linguistique Romane*, 4(4), 351-368.
19. Jelaska, Z. (2007): Ovladavanje jezikom: izvornojezična i inojezična istraživanja, *Lahor*, 3, 86-99.
20. Katićić, A. (2003): Early verb development in one Croatian-speaking child. U Bittner, D., Dressler, W.U., Kilani-Schoch, M. (ur): Development of Verb Inflection in First Language Acquisition (str. 239-267). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
21. Ketrez, F.N., Aksu-Koç, A. (2009): Early nominal morphology in Turkish: Emergence of case and number. U Stephany, U., Voeikova, M.D. (ur): Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition (str. 15-48). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
22. Kovaćević, M. (2002): Hrvatski korpus dječjeg jezika. CHILDES project.
23. Kovaćević, M., Palmović, M., Hržica, G. (2009): The acquisition of case, number and gender in Croatian. U Stephany, U., Voeikova, M.D. (ur): Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition (str. 153-177). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

24. Kuvač, J., Palmović, M. (2007): Metodologija istraživanja dječjeg jezika. Zagreb: Naklada Slap.
25. Lignos, C., Yang, C. (2016): Morphology and Language Acquisition. U Hippisley, A., Stump, G. (ur): The Cambridge Handbook of Morphology (str. 765-791). Cambridge: Cambridge University Press.
26. Mihajlović, M. (2014): A computational morphology approach to Croatian noun inflection – the case of gender assignment, Wiener Linguistische Gazette, 78A, 120-127.
27. Newmeyer, F.J. (2016): Formal and Functional Explanation. U Roberts, I. (ur): The Oxford Handbook of Universal Grammar (str. 129-152). Oxford: Oxford University Press.
28. Oflazer, K. (1994): Two-level description of Turkish Morphology, Literary and Linguistic Computing, 9, 137-148.
29. Palmović, M. (2007): The acquisition of diminutives in Croatian. U Savickiene, I., Dressler, W.U. (ur): The Acquisition of Diminutives (str. 73-88). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
30. Spencer, A., Zwicky, A.M. (2001): The Handbook of Morphology. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
31. Spencer, A. (2016): Two Morphologies or One?. U Hippisley, A., Stump, G. (ur): The Cambridge Handbook of Morphology (str. 27-49). Cambridge: Cambridge University Press.
32. Težak, S., Babić, S. (1992): Gramatika hrvatskog jezika. Zagreb: Školska knjiga.